

Kalla kriget, neutralitetspolitiken och försvarsplanering i Sverige och Norrbotten samt Victoriafortet

– ett minne av Luleälvs försvarsbatteri

Anneli Danielsson
Kristina Forsberg

Luleå tekniska universitet

C- uppsats
Historia

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

Innehåll

1. Inledning och bakgrund	2
1.2 Precisering av syfte och problem.	3
1.3 Material och metod	4
1.4 Teori och tidigare forskning	5
2. Kalla kriget.....	6
2.1 Toppmötet på Jalta	6
2.2 Kriget drar i gång	7
2.3 Det utländska hotet mot Sverige och Norrbotten	24
2.4 Svensk utrikespolitik	26
2.4.1 Neutralitetspolitikens rötter	26
2.4.2 Neutralitetspolitiken under första världskriget och mellankrigstiden.....	27
2.4.3 Sveriges neutralitetspolitik under andra världskriget.	29
2.4.4 Neutralitetspolitiken under kalla kriget 1945-1991	33
2.5 Hotet mot Norrbotten	44
2.5.1 Upprättandet av försvarslinjerna och fortet.....	45
2.5.2 Victoria fortet	47
2.6 Intervjuer	50
2.6.1 Intervju med Överste Kurt Johansson den 8 december 2008.....	50
2.6.2 Intervjuer med Vuollerimbor.....	53
2.7 Resultat av Kalla kriget i Sverige och norrbotten	58
2.7.1 Resultatet av det utländska hotet mot Sverige och Norrbotten	58
2.7.2 Resultatet av den svenska neutralitetspolitiken.	59
3. Käll- och litteraturförteckning.....	65

1. Inledning och bakgrund

Uppsatsen bearbetar kalla kriget i både världen, Sverige och Norrbotten samt den svenska regeringens utrikespolitik under efterkrigstiden. I studien nämns vidare vilken roll Luleälvdalslinjen samt Victoriafortet hade i den svenska försvarsplaneringen. I Uppsatsen presenteras bland annat inledningen på det kalla kriget som skedde i och med toppmötet på Jalta, samt USA:s lansering av Trumandoktrinen och Marshallplanen år 1947, Koreakriget år 1950, Suezkrisen 1956, Kubakrisen 1959 och Vietnamkriget 1959-75, intriger som är en central del av kalla krigets historia.

En övervägande orsak till vårt ämnesval var att vi ville undersöka varför den internationella spänningen mellan öst och väst kunde pågå under så pass lång tid såsom 46 år, intressant var dessutom att fördjupa sig i hur de globala oroligheterna påverkade resten av världen, Sverige och norrbotten.¹

I uppsatsen undersöker vi även den svenska regeringens agerande under kalla krigets tid (år 1945-1991), då vi anser att detta är av vikt för att få en inblick i de känsliga politiska förhållanden som rådde i både Sverige och världen under denna tidsperiod. Vi har valt att dessutom undersöka Victoriafortets roll i Luleälvdals försvarsbatteri, en försvarsanläggning som upprättades under kalla krigets början och fyllde en viktig funktion i svensk försvarsplanering och militärhistoria.²

Uppsatsen kommer att disponeras på följande sätt: Studiens inleds med en inledning, syfte, problematisering samt en redovisning av material och metod. Studien disponeras vidare med en introduktion av kalla kriget i världen samt det utländska hotet mot Sverige och norrbotten. Därefter skildras svensk utrikespolitik före- och under kallakrigets tid, en politik där neutralitetspolitiken utgjorde det bärande elementet. Sedan beskrivs upprättandet av de militära försvarslinjerna och fortet. Därpå följer intervjuer med både den pensionerade Överste Kurt Johansson och Vuollerimbor, där frågor om kallakrigets tid och Victoriafortet behandlas. Uppsatsen avslutas med en summering av kalla kriget i Sverige och norrbotten samt en resumé av den svenska neutralitetspolitiken.³

---

¹ G Åselius, (2007) Kalla kriget Åselius, SNS Förlag

² Från Undén till Palme, Svensk utrikespolitik efter andra världskriget, s 41-139

³ IBID

1.2 Precisering av syfte och problem.

Undersökningen vill förklara hur det kalla krigets påverkade den svenska neutralitetspolitiken och försvarsplaneringen i Sverige och Norrbotten. Avsikten är att ge läsaren en bild av de globala motsättningar som uppstod vid konfrontationerna mellan stormakterna. I behandlingen av Kalla Kriget presenteras FN:s roll som fredsförmedlare.⁴

Under processens gång har problem uppstått vid informationssökning om svenska försvarsinrättningar, som upprättats vid kalla krigets tid. Då allt sådant material är hemligstämplat. Därför har intervjuer genomförts för att få fram fakta om Norrbottiska försvarsinrättningar och dess funktion.⁵

Intervjuerna i uppsatsen är intresseväckande och har bidragit med uppgifter om Norrbottens försvar och personliga upplevelser under kalla krigets tid men dessvärre gav utfrågningarna inte ett direkt svar om svensk försvarspolitik och specifikt försvarsanläggningen Victoriafortet. Därmed blev huvudinriktning i uppsatsen att istället undersöka *Kalla kriget och svensk försvarsplanering i Sverige och Norrbotten. Victoriafortet – Ett minne av Luleälvsv försvarsbatteri* fick utfalla som den sekundära punkten i uppsatsen.

Studien har vidare byggts upp kring tre centrala frågor, varav de två första frågorna i uppsatsen är mer omfattande än den sista (där primärinformation varit otillgänglig). De frågeställningarna vi utgår ifrån:

- 1) Hur påverkade kalla kriget världen och Sverige?
- 2) Hur såg den svenska försvarspolitik ut under kalla krigets tid?
- 3) Varför byggdes den svenska försvarsanläggningen Victoriafortet under denna tidpunkt?

---

⁴ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, Svensk utrikespolitik under 1900-talet, s 31-120.

⁵ Gustavsson, B (2007) det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, försvarshögskolan, Stockholm

1.3 Material och metod

Uppsatsen kommer uteslutande att bestå av kvalitativ information, litteraturstudier samt intervjuer. I den informationen beskrivs olika resultat av den internationella spänningen mellan öst och väst före och under kalla krigets tid 1945-91. Den centrala inriktningen av studien var till en början planerad att omfatta kalla kriget och Norrbotten och då en omfattande beskrivning av Victoriafortet – Ett minne av Luleälvs försvarsbatteri. Men under arbetets gång ändrades målsättningen i studien och det med anledning av att viss försvarsinformation var svårtillgänglig.⁶

Efter att ha noga granskat det samlade materialet beslutades att den centrala delen i uppsatsen skulle beskriva kalla krigets internationella påfrestningar som pågick mellan stormakterna. Vidare är det viktigt att i samband med det skildra den svenska regeringen och dess utrikespolitiska agerande under denna oroliga period. Victoriafortet och kalla kriget och Norrbotten har i uppsatsen en sekundär placering men fyller dock genom kvalitativa fakta och personliga intervjuer en central funktion i studien.⁷

Avslutningsvis sammanfattas och diskuteras Kalla Krigets inverkan på Sverige och Norrbotten. En summering görs även av Sveriges utrikespolitik och då främst neutralitetspolitiken före och under kalla krigets tid. Materialet som används till studien är uteslutande litteratur om kalla krigets dagar, om svensk utrikespolitik samt intervjuer med olika personer med viss anknytning till det sekundära ämnet i uppsatsen. Materialet d v s litteraturen har samlats in via Luleå Tekniska Universitetsbibliotek och Luleå Statsbibliotek samt genom före detta överste Curt Johansson, som även intervjuas i uppsatsen.⁸

---

⁶ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, s 31-59 Svensk utrikespolitik under 1900-talet.

⁷ Nils Andrén och Åke Landqvist, Svensk utrikespolitik efter 1945, s 15-87.

Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, Svensk utrikespolitik under 1900-talet, s 60-120

Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, Svensk utrikes politik efter andra världskriget, s 41-97.

⁸ IBID

1.4 Teori och tidigare forskning

Studien baseras på kvalitativ information, där litteraturen står för den vetenskapliga forskningen rörande Kalla Kriget och Svensk försvarspolitik. Vi baserar vår studie rörande Victoriafortet och Vuollerims närområde på intervjuer med Vuollerimbör samt en Överste (Kurt Johansson) med personliga erfarenheter från Kalla Krigets tid. Och detta gör vår uppsats både bredare och unik.

Det finns en omfattande forskning om både Kalla Kriget och Svensk neutralitetspolitik under perioden 1945 till 1991. Men det finns väldigt lite information om Norrbotten och Victoriafortet under denna period, och därav uppsatsens innehåll och utseende.

2. Kalla kriget

2.1 Toppmötet på Jalta

Medan andra världskriget rullar mot sitt slut möts de segrande ländernas ledare för ett toppmöte på Jalta den 4 februari 1945. De är där för att diskutera krigets avslutande etapper och de konsekvenser som står på tur för de förlorande nationerna. Medverkande på mötet är den brittiske premiärministern Winston Churchill, USA:s president Franklin D Roosevelt samt toppmötets värd Sovjetunionens ledare Josef Stalin. Toppmötet kom att sätta en prägel på hela den kommande efterkrigstiden, en tid vi kommer att känna igen som Kalla Kriget.⁹

Det som bestämdes på mötet var att Sovjetunionen skulle gå med på att ställa sig på USA:s sida i det krig som de utkämpade mot Asien, och i gengäld skulle Sovjet återfå områdena Kurilerna och södra Sachalin som tidigare tillhört tsarrysland. Dessutom skulle de tilldelas vissa privilegier i Asien.

I frågan om uppdelning av de krigets stora förlorare Tysklands resurser kom det att råda oenigheter eftersom att USA var fast beslutsamma om att en avindustrialisering och återställande av ett agrar samhälle var det enda rätta medan Stalins intresse först och främst låg i uppdelningen av krigsskadeståndet. Storbritannien i sin tur vägrade att gå med på Sovjets uppdelningskrav då handlade om cirka femtio procent av Tysklands resurser vilka skulle stärka Sovjets höga ställning ännu mer. Däremot var alla parter överens om att alla nationer skulle få välja vilken styrelseform de själva ville ha i sitt land.¹⁰

Vidare förlorade Polen stora delar av sitt östliga territorium till Sovjetunionen men vann däremot tyska landsavträdelser. Tysklands gräns drogs om och Tyska öst Pommern föll till Polen. Sovjet fick även rätten över några Polska städer.¹¹

---

⁹Björn Kumm, Kalla Kriget, 2006, Kapitel Tre män i Jalta

¹⁰IBID

¹¹ Björn Kumm, Kalla Kriget, 2006, Kapitel Tre män i Jalta

2.2 Kriget drar i gång

FN (Förenta Nationerna) bildades den 26 april 1945 under en konferens i San Fransisco. FN skulle verka som en fredsbevarande organisation ledd av de fyra stormakterna USA, Storbritannien, Sovjetunionen och Kina. Även Frankrike lyckades ta sig en av de höga maktställningarna inom den nybildade organisationen trots att både USA och Sovjet var emot att inkludera frankrikes ledare de Gaulle i styret.¹²

Den 8 maj 1945 uppstod det som kom att bli det första av en rad missförstånd under efterkrigstiden. Det var då USA:s nyinsatte president Harry Truman plötsligt och okänsligt stoppade Lend-Lease projektet mot det skrivna kontraktet. Lend-Lease projektet var en ett sätt för USA att kunna överföra vapen, ammunition, transporter, likvida medel osv. till utländska stater enligt ett gigantiskt internationellt leasingkontrakt utan att bryta mot sitt neutrala ställningstagande. Avbrottet i Lend-lease-hjälpen uppfattade Sovjet som ett stort svek och en ovänlighets handling av USA:s president medan presidenten själv i efterhand kom att hävda att detta var ett misstag då han själv var oinläst i kontraktets och Lend-lease-hjälpens syfte. Detta missförstånd kom att bli den första delen av den sprickan som skulle bildas inom alliansen och kalla kriget.¹³

I juli 1945 inleds den kända Potsdam konferensen, bland deltagarna finns USA:s president Truman, Sovjets ledare Stalin, Storbritanniens premiärminister Winston Churchill och den amerikanske utrikesministern James Byrnes. I Potsdam stämde man av att överenskommelserna gjorda på Jalta hade uppfyllts.¹⁴

Den 6 augusti 1945 släpper USA den första atombomben som kommer att kallas ”Little boy” över Hiroshima, Japan. Tre dagar sedan fälls en andra över Nagasaki, det var en plutoniumbomb kallad ”Fat man”. Världen står chockerad som åskådare till vad som skett. Japan hade vid tillfället av bombfällningarna ansetts redan besegrat. I efterhand har dessa angrepp setts som USA:s sätt att visa upp ”musklerna” inför sovjet för att de inte skulle våga ställa sig i en maktkamp mot USA.¹⁵

---

¹² Läroverksadjunkt Sten Kristiansson, Världen i bild från 1946 till 1950, 1955, Kapitel freds- och återuppbyggnadsarbetet, s 259.

¹³ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Den nye i vita huset, s 37

¹⁴ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Tre män i Potsdam, s 38-41

¹⁵ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Det ny Vapnet, s 42-52

Några veckor efter atombomberna fallit står ett slag på den Japanska ön Okinawa och senare under hösten 1945 inleder USA en invasion av Japan.

USA fortsätter att utveckla sin kärnvapenkrigsföring och med detta påbörjar stormakterna att rusta sig med kärnvapen som en säkerhetsåtgärd. USA beskyllde spioner för att ha läckt ut amerikansk atombombsinformation vilket i sin tur lett till att USA förlorat sitt atombombsmonopol relativt tidigt. Dessa spioner fick hårda straff somliga dömdes även till döden.¹⁶

Japan kapitulerade till USA i augusti 1945 vilket innebar ett definitivt slut till andra världskrigets period. Efter detta verkade det som att världen var villig att lägga ner sina vapen för gott men kärnvapenfrågan kvarstod fortfarande. USA vägrade att offentliggöra sin atombombsforskning och teknik då de ansåg sig inneha ensamrätt på något som de kallade amerikansk egendom.¹⁷

Den 24 januari 1946 fattar de förenta nationernas generalförsamling (FN) beslut om att införa en särskild atomenergi kommission med uppgift att ge förslag på hur atomvapenfrågan skulle kunna lösas. Redan vid kommissionens första sammanträde i juni 1946 beslutas det att all tillverkning av atomvapen skall förbjudas enligt en så kallade Baruchplanen. Planen innebar också att allt utnyttjande av kärnenergi skulle kontrolleras av en viss internationell myndighet där straffet för vägrande av kärnvapenedrustning skulle innebära en snabb och säker bestraffning. Men naturligtvis skedde kärnvapenmobiliseringen i det dolda.

Beslutet om kärnvapenedrustningen var väldigt illa omtyckt av stormakterna sovjet och USA något som USA tydligt markerade genom att i juli 1946 fortsätta genomföra sina atombombsprover över Bikiniatollen i Stilla havet.

I augusti 1949 spränger sovjet sin första atombomb. I januari 1952 upplöses FN: S atombombs kommission efter att ha legat i dvala i nästan tre år.¹⁸

Efter kriget beslöt det nya självstyrande Tjeckoslovakien att utvisa närmare bestämt 3.5 miljoner tyskar bosatta i landet. Detta kom att bli en av de största etniska rensningarna i världshistorien.¹⁹

---

¹⁶ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Det ny Vapnet, s 42-52

¹⁷ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Nedrustning? s 53-54.

¹⁸ Läroverksadjunkt Sten Kristiansson, Världen i bild från 1946 till 1950, 1955, Kapitel freds- och återuppbyggnadsarbetet, s 264. Samt Björn Kumm, Kalla Kriget, 2006, kapitel Nedrustning? s 54-57 kapitel Den tekniska utvecklingen och den nya kapprustningen, s 374-390.

Tysklands industri började nedmonteras efter kriget, men detta sattes stopp för i maj 1946 då man börjat nedrusta i den amerikanska zonen av Tyskland.²⁰

Den 5 maj 1946 håller Storbritanniens ledare Winston Churchill sitt omtalade och välkända tal på Westminster collage där han välkomnade sin ”vapen broder” Sovjetunionens ledare Josef Stalin i ett försök att stärka banden nationerna emellan. Ryssarna ville som känt ha sin del (vilket de ansåg var en stor del) av det Tyska krigsskadeståndet. Storbritannien ville inte gå på allt för hårt på de redan sårade Tyskland och USA ville inte lämna ut enorma belopp till den redan stora sovjetunionen i risk för att de skulle växa till osårbara. I sitt tal tog Churchill upp problemet med den järnridå som sänkts över Europa. Han lade också fram vikten av ett samarbete länderna emellan särskilt vad gällde den militära Churchill gått ut med allt för mycket fakta, eget dragna slutsatser och gränsfall till påhopp.

Sovjet såg talet som ett påhopp och strax därefter höll Stalin ett tal åt sovjet där han lade fram vikten av en snabb rustning av landet inför ett eventuellt fientligt Storbritannien.²¹

Den 6 december 1946 godkändes fredsfördragen för Finland, Ungern, Bulgarien, Rumänien och Italien på en konferens i Paris.²²

Den 12 maj 1947 lanserade USA den så kallade Trumandoktrinen vilken innebar att varje nation måste göra ett val om de ville följa den västerländska livsstilen eller inte. Truman hävdade att antingen väljer man att följa en livsstil baserad på majoritetens vilja med fria institutioner, representativt styre, demokratiska val, med garantier för individens fri- och rättigheter, med yttrande- och religionsfrihet och friheten att välja att inte ta en politisk ståndpunkt. Eller så väljer man att följa det motsatta. Och de länder som väljer att följa denna västerländska modell skulle få ekonomisk uppbackning och stöd från de större och ledande nationerna som till exempel USA. USA erbjuder Grekland och Turkiet stöd då Storbritannien inte kunnat bistå med detta, då de under 1947 lidit av ekonomiska svårigheter.²³

I februari 1948 inleds en stadskupp i Prag i Tjeckoslovakien som kom att bli känd som den bakvända kuppen. Kuppen fick detta namn då den planlades av motståndarna till kommunisterna i stället för kommunisterna. Och kommunisterna gick till motattack. Kuppen

---

¹⁹ Björn Kumm, Kalla Kriget, 2006, kapitel Vad göra med den tyske förloraren? S 61.

²⁰ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, kapitel Vad göra med den tyske förloraren? s 63.

²¹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Järnridån, s 65-71.

²² Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Järnridån, s 72.

²³ Läroverksadjunkt Sten Kristiansson, Världen i bild från 1946 till 1950, 1955, Kapitel freds- och återuppbyggnadsarbetet, s 268-270. Samt Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Trumandoktrinen, s 80-85.

var en reaktion på nationens politiska problem och regeringens agerande. Stadskuppen i Prag kom att bli de västallierades chans att sammansluta sig mot det som de nu ansåg ett bekräftat kommunistiskt hot.²⁴

Marshallplanen lanserades den 5 juni 1947 i ett tal vid Harvard Universitetet i USA av USA:s förre generalstabschef George Marshall. Planen innebar att man skulle bistå med finansiell uppbackning och stöd till de nationer vars ekonomi tagit en smäll i kriget. Sovjet var i sin tur väldigt misstänksamma mot USA: s starka vilja att undsätta länder i nöd och såg denna plan snarare som ett sätt för USA att få ett kapitalistiskt grepp om de nödställda staterna som Sovjet tidigare haft ett kraftigt övertag i.²⁵

I april 1949 undertecknar utrikesministrar från de tolv nationerna USA, Belgien, Danmark, Frankrike, Island, Italien, Kanada, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Portugal och Storbritannien det nordatlantiska födraget, The North Atlantic Treaty. Och därmed bildades NATO (The North Atlantic Treaty Organisation). Bakgrunden till att NATO bildades var för att hålla kvar USA i Europa, hålla ryssarna borta och tyskarna nere. Det vill säga en fredsbevarande organisation uppbackad av stormakten USA.²⁶

Koreakriget

Den 24 juni 1950 går nord- och Sydkorea in i krig med varandra. Detta chockade världen oerhört mycket då Korea länge hade varit ett av de minst stridslystna länderna under efterkrigstiden. Orsaken bakom Nordkoreas attack på Sydkorea var att de båda nationerna ville ha anspråk på Korea som en enda sammanslagen regim. Nordkorea ville ha makten om både den trettioåttagrada punkten (gränsen mellan länderna), styret och regionernas resurser.

Många lade skulden på Stalin och Sovjet för att ha uppmanat Nordkorea att attackera Sydkorea. Inte för att sovjet unionen ville ha krig utan för att de vill testa USA:s gränser och handlingsförmåga. Strax efter krigsutbrottet sammanträder FN där man beslutar om ett omedelbart slut till stridigheterna.²⁷

---

²⁴ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Den bakvända kuppen i Prag, s 88-100.

²⁵ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel En allians blir till, s 101-105. Samt Läroverksadjunkt Sten Kristiansson, Världen i bild från 1946 till 1950, 1955, Kapitel freds- och återuppbyggnadsarbetet, s 269.

²⁶ Läroverksadjunkt Sten Kristiansson, Världen i bild från 1946 till 1950, 1955, Kapitel freds- och återuppbyggnadsarbetet, s 279-281. Samt Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel En allians blir till, s 105-109.

²⁷ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, s 126-136

Sovjet unionens ledare Josef Stalin och kinas ledare Mao Tse-tung går ihop övertygade om att en fritagning av Sydkorea är det enda rätta, Sovjet var i själva verket ytterst angelägna om att det skulle råda fred mellan nord- och Sydkorea då detta möjliggjorde fria passager till de isfria hamnarna för sovjets del, och övertygade om att USA inte skall lägga sig i kriget ställer de sig på Sydkoreas sida. Men den fyra dagar efter krigsutbrottet beslutar sig USA:s president Harry Truman för att sätta in amerikanska trupper i Nordkorea under FN:s flagg. Sovjet hade sedan flera månader vägrat att komma på FN:s möten som en protest mot att det var den störtade Chiangs regering på Taiwan och inte den nya kommunistregimen i Peking, som fortfarande representerade kina i FN.²⁸

USA och resten av den Västerländska världen trodde den 24 oktober 1950 att kriget skulle vara över då de slagit ned den nordkoreanska fienden ända fram till Kinas gräns. Men detta visade sig fel. Snart hade Nordkorea förstärkt sina trupper med över en kvart miljon frivilliga kinesiska soldater. Både syd- och nordkoreanska trupper kom att strida fram och tillbaka över den trettioåttonde breddgraden gång på gång. Fronten böljade fram och tillbaka, flera hundtals kilo bomber föll över regionerna och det krig som man till en början trodde skulle gå att vinna på några få veckor eller månader verkade ändlöst. Det gick till och med så pass långt att både USA och sovjet var redo att sätta in atombomber, men som tur var hann de aldrig gå så pass lång då det år 1953 undertecknades ett vapen stillestånd mellan USA och Kina (Kina som hade varit den ledande parten på Sydkoreas sida i kriget).²⁹

Kriget hade fram till nu pågått i cirka tre år och hade krävt flera miljoner döda inom den koreanska civilbefolkningen och åtminstone 37 000 soldaters liv. Och Korea var ödelagt.

I efterhand kom det dessutom att visa sig att USA och Sovjet fört ett luftkrig mellan varandra under kriget på koreanskt luftrum, men att detta luftkrig hade hemlighållits då ett erkännande av luftkriget mot Sovjet hade gett påtryckningar till att starta ett regelrätt krig mot sovjetunionen och detta skulle leda till ett nytt världskrig, i en så pass stor skala för katastrofal att kunna tänka sig.³⁰

---

²⁸ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, kapitel striden om trettioåttonde breddgraden, s 131-154. Samt Läroverksadjunkt Sten Kristiansson, Världen i bild från 1946 till 1950, 1955, Kapitel Utvecklingen i fjärran östern, s 340-372.

²⁹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, kapitel striden om trettioåttonde breddgraden, s 131-154. Samt Läroverksadjunkt Sten Kristiansson, Världen i bild från 1946 till 1950, 1955, Kapitel Utvecklingen i fjärran östern, s 340-372

³⁰ IBID

Däremot visade det sig att en bra sidoeffekt av kriget var att Japan ekonomiskt kom på fötter igen efter andra världskriget då de fick agera USA:s huvudleverantörer under kriget. Dessutom utökades FN:s generalförsamling efter kriget och Sovjet beslutade sig för att återta sin plats i FN efter att ha sett konsekvenserna av att låta USA ha den slutgiltiga talan i rådet vid beslutet av Koreakrigs ingripande.³¹

En maktkamp pågår i Kreml och i juni 1953 går östtyska arbetare ut i uppror i landet för att vinna bättre arbetarvillkor. Upproret är både stort och beslutsamt och kommer att förvåna världen på grund av dess omfång. Östtyskland tvingas ta emot enorma subventioner av sovjetunionen för att lyckas klara sig undan en ekonomisk kollaps samtidigt som västtyskland stod på trappsteget för att bli medlem av NATO. Händelserna i Tyskland satte stopp för den kompromisspolitik som skymtats i Kreml, i stället skärptes motsättningarna mellan öst och västtyskland.³²

I början av 1953 avlöstes USA:s president Harry Truman av Dwight D Eisenhower. 1953 avlider Sovjetunionens ledare Josef Stalin och Georgij Malenkov efterträder honom.³³ I maj 1955 trädde Västtyskland in i NATO. En kort tid därefter undertecknas Warszawapakten av Sovjet och dess underordnade öststater med den tyska demokratiska republiken som en av medlemmarna. Vilket i sin tur innebar att en tysk återförening var avskrivet för en lång tid framöver.³⁴

Under sommaren 1955 möts USA:s president Dwight D Eisenhower, Storbritanniens premiärminister Anthony Eden, Sovjetunionens premiärminister marskalk Nikolaj Bulganin och den franske konseljpresidenten Edgar Faure i Genève, de är där för att hålla ett toppmöte. På mötet föreslår USA:s president Eisenhower att länderna (framför allt stormakterna USA och Sovjetunionen) skulle öppna sina luftrum för att de andra länderna skulle kunna inspektera den militära strukturen i vardera nation, han menade att detta skulle minska krigsriskerna, förslaget fick namnet ”Open skies”. Detta skulle bli början på en ny tid, en tid fri från krig och med stundande världsfred.

---

³¹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, kapitel striden om trettioåttonde breddgraden, s 131-154. Samt Läroverksadjunkt Sten Kristiansson, Världen i bild från 1946 till 1950, 1955, Kapitel Utvecklingen i fjärran östern, s 340-372

³² Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, kapitel Maktkamp i Kreml, s 171-179.

³³ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Tyrannens död, s 165-170.

³⁴ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Maktkamp i Kreml, s 176.

Men detta bröts tvärt då man en natt i oktober 1957 lyckades snappa upp signaler från yttre rymden. Dessa signaler kom från den rysk-uppskjutne satelliten vid namn ”Sputnik”. USA chockades svårt. Detta var en riktig dödsstöt från Sovjets sida då de nu med hjälp av Sputnik kunde man skicka bomber mot USA. USA stod hjälplösa då Sovjets representant vid Genève mötet hade förkastat Eisenhowers förslag om ”Open skies” och USA inte hade någon egen satellit.³⁵

Under slutet av oktober 1956 var hela Ungern i uppror. Revolten var riktad mot landets regering och dåvarande samarbete med Sovjetunionen och Warszawa pakten. Upproret inleddes med protester men gick snabbt över till strid. Upproret kom att leda till ett Sovjetiskt ingripande och bildandet av en ny regering.³⁶

Suezkrisen

Suezkrisen bröt ut i juli 1956 efter att Egypten försökt få egen regi om Suezkanalen. Medan både Frankrike, Israel och Storbritannien ville ha del av kontrollen över kanalen. Man var emot hur Egyptens ledare Överste Gamal Abdel Nasser skötte frågan och hur han agerade i konflikten.³⁷

Den 29 oktober 1956 attackerar Israels arme Egypten. Planen var att Storbritannien och Frankrike efter attacken skulle gå in i konflikten som en slags fredsmäklare för att bryta kriget som hade startats som en protest och skrämseltaktisk handling.

Men USA:s president Eisenhower var inte lika förtjust över planerna och lade sig i kriget för att kräva eld upphör.³⁸

Med FN på sin sida gick USA till attack och Frankrike, Storbritannien och Israel fick ta på sig skammen i frågan. USA tvingade nationerna att dra tillbaka sina styrkor för att i stället sätta in FN styrkor. FN:s fredsbevarande styrkor sattes in i gränsområdet mellan Israel och Egypten ända tills Egyptens ledare våren 1967 begärde dess tillbakadragande. Detta gav Israel chansen att gå till attack mot Egypten i det som kommer att bli känt som sexdagarskriget.³⁹

---

³⁵ Björn Kumm, Kalla Kriget, 2006, Kapitel Maktkamp i Kreml, s 176-179.

³⁶ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Ungern- första dominon, s 180-191.

³⁷ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Suezäventyret, s 192-196.

³⁸ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Suezäventyret, s 192-196.

³⁹ IBID

Resultatet av trestatsaktionen mot Egypten blev katastrofalt. Meningen medaktionen var att man ville återta kontrollen av kanalen och resultatet blev att de fyrtiosex sänkta skeppen under kriget blockerade kanalen och gjorde den obrukbar.

Slutgiltigen hamnade kanalen ändå under egyptisk kontroll, Egypten fick även lån från sovjetunionen för att kunna inbefria möjligheten att bygga den stora Assuandammen. Resultatet av kriget blev dessutom att USA och sovjetunionen började engagera sig allt mer i frågor om mellanöstern.⁴⁰

Kubakrisen

1959 hamnade USA och Kuba i oenigheter med varandra. Den hatade kubanska diktatorn vid namn Fulgencio Batista hade i januari 1959 flytt ut ur Kubas huvudstad Havanna och tagit stadskassan med sig. Landet stod framför stränga reformer och en ungdomsgeneration var entusiastiskt häpnade och inspirerade av den unge Fidel Castros revolution.⁴¹

USA var illa berörda av de tv sända avrättningarna beordrade av Kubas ledare, USA hotades att få sin sockerimport och oljeexport från Kuba hindrad av oroligheterna och bestämde sig för att göra något åt saken.⁴²

För att motverka oroligheterna på Kuba godkände USA:s president en ny form av kamp nämligen antigerillakrigsföring. Den 18 april 1961 landsteg några tusen exilkubaner under namnet brigad 2506 Kuba vid den så kallade Grisbukten. Kubas militär stoppade direktaktionen och tillfångatog hela brigaden. Enda räddningen tycktes vara amerikanskt flygunderstöd. Men Kennedy vägrade, han ville inte låta Kuba få reda på att USA varit del av attacken.⁴³

Även i Laos var kommunismen på frammarsch, skulle man bekämpa kommunismen där nu när angreppet på Kuba hade misslyckats? Svaret blev nej Laos hade för dåliga möjligheter, däremot var Vietnam den rätta platsen att börja bekämpa kommunismen enligt Kennedy.⁴⁴

Efter nederlaget vid grisbukten blev Fidel Castro USA:s stora hatobjekt. Nästintill omedelbart efter nederlaget gav presidenten klartecken åt CIA till operation Mongoose (operation mungo)

---

⁴⁰ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Suezäventyret, s 192-196.

⁴¹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Kennedy - Det nya löftet, s 230-234.

⁴² IBID

⁴³ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Kennedy - Det nya löftet, s 230-234.

⁴⁴ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Kennedy –det nya löftet, s 234.

där både presidenten John F Kennedy och hans bror justitieministern Robert Kennedy var högst engagerade i.⁴⁵

USA satsade stenhårt på antigerillakrigsföring. Det gick till och med så pass långt att den amerikanska maffialedaren Sam Giancana samarbetade med den amerikanska regeringen vid flertalet tillfällen i försök att mörda Fidel Castro. Castro hade berövat maffian dess inkomstbringande kasino i Havanna. Försöken att störta den kubanska upprorsmakaren var vida kända inte minst för sovjetunionen som tog på sig att upprusta Kuba som ett steg i dess trovärdighetsfråga samt för att skydda dess egna utsatta position i kommunistfrågan.⁴⁶

I oktober 1962 hade sovjet upprustat Kuba med soldater, vapen, stridsvagnar och flygplan. Samt missiler redo för avfyrning riktade mot USA:s kust. Aldrig någonsin har mänskligheten varit så pass nära ett öppet kärnvapenkrig som under konflikten på Kuba.⁴⁷

Den 28 oktober efter en veckans oroligheter gav tillslut sovjets ledare Nikita Chrustjov med sig och läste upp ett brev i Sovjetisk radio där han meddelade att Sovjet hade för avsikt att montera ned sina kärnvapenmissiler på Kuba.⁴⁸

Resultatet av Kuba krisen blev att inga ytterligare invasionsförsök gjordes av USA. Kubanerna var däremot arga på sovjet då de kände sig bortglömda då sovjet inte rådfrågat eller meddelat kubanerna om beslutet av nedmonteringarna av missilerna på kubanskmark. Fidel Castro tillkännagav senare att de skjutit ned ett amerikanskt spaningsplan.⁴⁹

Berlinmuren

1961, sexton år efter att andra världskriget fått sitt slut var ännu inte tysklandsfrågan löst, nu begär sovjet tillslut en lösning på problemet mellan Västtyskland och DDR (den Östtyska statsbildningen som Västtyskland inte ville erkänna).⁵⁰

---

⁴⁵ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Hotet från Kuba, s 240.

⁴⁶ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Hotet från Kuba, s 240-247.

⁴⁷ IBID

⁴⁸ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Hotet från Kuba, s 240-247

⁴⁹ IBID

⁵⁰ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Muren, s 235-239

USA:s president Kenny motsatte sig ett erkännande av Östtyska DDR vilket skulle innebära en delning av Tyskland och erkännandet av två tyska stater, dessutom var han beredd att försvara Väst Berlin som var en frihetlig enklav mitt inne i Östtyskland.

Detta eftersom att Västtyskland var medlemmar i NATO och hade därmed USA på sin sida.⁵¹

Om inte tysklandsfrågan skulle lösas ville sovjet att USA skulle veta att Sovjetunionen var beredd att gå ut i krig för att försvara Öst Berlin vilket var den Östtyska delens huvudstad, Och eftersom att de var medlemmar i Warzawapakten så var sovjet på deras sida.⁵²

Från och med andra världskrigets slut hade cirka tre och en halvmiljon östtyskar förflyttat sig från det fattiga Östtyskland och DDR:s gränser över till västsidan. Östtyskland stod i kris. Trots detta vägrade sovjet att vika sig för det bästa för det östtyska folket. Sommaren 1961 förklarar USA:s president att det är västra Tyskland man tänker försvara och att USA inte tänker stoppa Östra sidan för att göra vad de vill med sin region, dess gränser och befolkning.⁵³

Natten mellan den 12 och 13 augusti 1961 spärrar Östtyskland upp taggtråd mellan öst och väst, detta var början på den mur som skulle börjas bygga samma natt.⁵⁴

Varför beordrade då sovjetsledare att bygga en mur rakt genom Berlin då han ändå planerat att ockupera hela staden? Muren var lösningen till ett nästan olösligt problem, den stoppade befolkningens flykt till väst, minskade motsättningarna mellan Moskva och Washington och sovjets ultimatum om ett fredsavtal glömdes närmaste bort. USA stod positiva till lösningen med muren då det innebar att krig kunde undvikas.⁵⁵

Sommaren 1963 ingår USA och sovjet i ett avtal rörande förbud mot atomvapenprov i atmosfären.⁵⁶

Vietnamkriget

1945 var Vietnam redo för självständighet efter år av stridigheter och ockupation av bland annat Frankrike och Japan. Frankrike som hade ägt en koloni vid namn Indokina i Vietnam

---

⁵¹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Muren, s 235-239.

⁵² IBID

⁵³ IBID

⁵⁴ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Muren, s 235-239

⁵⁵ IBID

⁵⁶ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Hotet från Kuba, s 247.

hade redan sedan 1800-talet varit stridigheter med Vietnam. Man mötte starkt motstånd från både civilbefolkning, vietnamesiska matrosar i Frankrikes tjänst och naturligtvis av uttalade motståndsrörelser.⁵⁷

Våren 1945 ockuperades Vietnam av Japan och när Japan kapitulerade den 15 augusti 1945 Frankrike beredda att ta tillbaka sin koloni Indokina. Men det fanns en vietnamesisk rörelse vid namn Vietminh som också ville ha makten rörelse ledd av den vietnamesiske kommunistledaren Ho Chi Minh. Vietminh hade goda kontakter med USA:s trupper vilka de hjälpte i vissa spionageuppdrag samt med aktioner inom landet. När Ho och hans trupper marscherade mot Hanoi följde Amerikanska trupper med och bevittnade hur kommunistledaren ropade ut en egen självständig Vietnamesisk stat. Men vid Jaltakonferensen hade det redan beslutats att Frankrike skulle återfå sina territorier i Vietnam.⁵⁸

Frankrike gav Chiang Kai-sheks nationallistkinesiska trupper order om att gå in i Hanoi, plundra staden och jaga bort Vietminhs representanter. Samtidigt i Saigon, södra Vietnam marscherade Nepalesiska Gurkhasoldater in under franskt befäl där de avväpnade de japaner som fanns där och arresterade alla representanter för Vietminh. Frankrike gav tillstånd att plundra och misshandla motståndare, utsatte ett symboliskt överhuvud och i juni 1946 besköt fransktartilleri hamnstaden Haiphong där man ansåg att det största motståndet fanns. Den 10 mars 1954 inleder Frankrike och Vietminh en strid i Dien Bien Phu, där Frankrike kapitulerar.⁵⁹

1954 under stormaktskonferensen i Genève kommer man fram till att fria val skall hållas i hela Vietnam, detta vägrade USA att gå med på då de fruktade att det kommunistiska Vietminh skulle vinna då de redan hunnit återinstallera sin regering i Hanoi. USA ville bekämpa den Nordvietnamesiska motståndsrörelsen Vietminh(kommunisterna) och gav sommaren 1963 efter mord och oroligheter i landet sitt medlåtande att genomföra en statskupp.⁶⁰

---

⁵⁷ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Det trettioåriga kriget i Vietnam, s 248-249.

⁵⁸ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Det trettioåriga kriget i Vietnam, s 248-261.

⁵⁹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Det trettioåriga kriget i Vietnam, s 248-261.

⁶⁰ IBID

Året därpå följde en omfattande buddhistisk revolt samtidigt som tre generaler tvistade om vem som skulle få makten i landet. Mot sig hade de en enorm folklig massrörelse och ett motstånd i form av Vietnams nationella befrielsefront också kallad FNL eller Vietcong växte fram på landsbygden. Sommaren 1964 utbryter stridigheter utanför Vietnams kust mellan nordvietnameser och amerikaner efter att bland annat Nordvietnam försökt attackera ett amerikanskt krigsfartyg med en torpedbåt. USA svarar med att släppa bomber över Nordvietnam. Incidenterna i Vietnam kom att leda till ett centralt trauma i Amerikansk politik.⁶¹

Julen 1972 bombar USA Hanoi och Haiphong i ett försök att ge USA en gynnsammare uppgörelse i kriget.

Och den 30 april 1975 erövrade FNL och nordvietnamesiska trupper den sydvietnamesiska huvudstaden Saigon, de sista amerikanska trupperna flyr landet och det trettio år långa vietnamesiska kriget är äntligen över.⁶²

Trots att kriget var slut fortsatte USA:s konflikt med Vietnams grannland Kambodja och våren 1970 bestämmer sig USA att slå till mot landet som agerade skyddsbas för den vietnamesiska motståndsrörelsen och Nordvietnam.⁶³

Det dittills neutrala Kambodja drogs med i det Amerikanska kriget och gerillarörelsen ”de röda khmererna” väcktes till liv. De västerländska experterna varnade för att den kambodjanska huvudstaden Phnom Penh inte skulle överleva då den efter kriget hade vuxit explosionsartat till att bli en överbefolkad slum, därför talade man om att försöka förmå stadens invånare att flytta tillbaka till landsbygden. Men De röda Khmererna hade en annan idé, de hade under en tid nämligen påbörjat en utrensning i form av massmord. Massmorden ledde till att grannländerna ansåg att rörelsen och dess ledare var så pass farlig för landet och grannländerna att Vietnam 1979 gick in i den kambodjanska huvudstaden och störtade regimen. Men när USA fick höra om detta fördömde de Vietnam trots att de ogillade de Röda Khmerernas metoder, och ansåg att Vietnam hade trängt sig in i en position som inte var deras att ta. Och USA stödjer de röda Khmererna på dess tillbakadragande in i djungeln där

---

⁶¹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Det trettioåriga kriget i Vietnam, s 248-261.

⁶² IBID

⁶³ IBID.

de inleder ett nytt gerillakrig mot den av Vietnam nya tillsatta regeringen i den Kambodjanska huvudstaden Phnom Penh.⁶⁴

I december 1979 anfaller Kina Vietnam som en hämndaktion mot dess ockupation av Kambodja. Vietnamn såg detta anfall som en del av en tusenårighistoria där Kina fortfarande såg sig själv som det stora Mittens rike med ambitioner att kontrollera sina grannländer vilket gör att Vietnam inte går till motanfall.⁶⁵

Oroligheterna i Afrika

Under 1960-talet hade många av bland annat de Franska, Brittiska och Belgiska kolonierna blivit självständiga, men Portugal vilka innehavde de afrikanska kolonierna Angola, Moçambique och Guinea-Bissau pågick ett krig mot de motståndsrörelser som fanns i kolonierna. Motståndsrörelserna hade stöd ifrån östblocket. I det Brittiska Sydrhodesia hade motståndsrörelsen ostraffat startat uppror mot Storbritannien och förklarat sig självständiga.⁶⁶

I april 1974 utbryter uppror i Portugal efter att officerare som inte längre ville strida mot afrikaner i kolonierna, genomförde statskuppen som kommer att kallas ”Nejlikornas revolution”. Den 11 november 1975 förklarar Angola självständigt efter en rad stridigheter och uppror i provinsen, självständigheten var möjlig i och med att man hade sökt hjälp av militära rådgivare från Kubakrisen. De kubanska rådgivarna kom att hjälpa andra kolonier och nationer i dess självständighets konflikter.⁶⁷

1977 under Leonid Brezjnev styre börjar sovjetunionen placera ut nya medeldistansmissiler i Uralbergen mot Europas gränser. Detta väckte USA:s och NATO:s intresse. Sovjet hävdade i sin tur att upprustningen endast var ett utnyttjande av uppdaterade gamla missiler och att USA och NATO inte behövde oroa sig för att starta en kapprustning mot Sovjets missiler. Men varken NATO eller USA kände sig lugnade av Sovjets försäkringar vilket ledde till att NATO i december 1979 beslutade att om man inte lyckats förhandla bort Öst missilerna inom ett år så skulle man placera ut amerikanska kryssningsmissiler och medeldistansmissiler i fyra av NATO:s medlemsländer, närmare bestämt i Västtyskland, Storbritannien, Holland och

---

⁶⁴ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Det trettioåriga kriget i Vietnam, s 248-261.

⁶⁵ IBID

⁶⁶ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Avspänning – och ett nytt kallt krig, s 272-276.

⁶⁷ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Avspänning – och ett nytt kallt krig, s 272-276

Belgien. Detta var det så kallade ”dubbelbeslutet” och ensa sidan förhandlade man om nedrustning och nu med stöd av Sovjets missiler, diskuterade man en upprustning.⁶⁸

I Europa såg man skräckslaget på när man Västeuropa började rusta sig mot Sovjet med kärnvapen, detta ledde till att flera protester växte fram runt om i Europa. Bland annat den av kvinnor i England på militärbasen Greenham Common där de börjat sabotera inrättningarna på basen där missilerna skulle installeras, detta som en protest mot missilerna och upprustningarna.⁶⁹

Medan installationerna av missilerna hade börjat i Västeuropa fick Skandinavien och Sverige nytt ljus på sig då den sovjetiska ubåten U137 gick på grund i Gåsefjärden i Karlskronas skärgård, nära Sveriges sydligaste marinbas. Sovjet hävdade att u-båten hade hamnat i svenskt vatten av bristande radiotrafik och feldirigering på dess väg ut till Atlanten.

Men i efterhand kom det att visa sig att detta inte var den enda u-båten i Svenskt farvatten utan att Sovjet avsiktligt skickat in ubåtar för att spionera på det Svenska försvaret, iså fall att Sverige skulle komma att bryta upp sin neutralitetspolitik.⁷⁰

Efter incidenten i de svenska farvattnen börjar Norge och Danmark som varit medlemmar i NATO sedan 1949 att se över sitt försvar och utveckla det.⁷¹

Afghanistan

Efter att den självutnämnde presidenten Muhammen Daoud år 1978 mördats och de två sinsemellan konkurrerande Afghanska kommunistpartierna tagit makten kom stora politiska och grundläggande förändringar att stå på tröskeln i Afghanistan.

Den nya vänsterregeringen ville med sin makt försöka befria bönderna från det feodala godsägarväldet de stod under genom att bland annat införa obligatorisk grundskola och befria kvinnorna.

Den nya regeringens roll blev att fortsätta den gamla centralregeringens försök att få kontroll över alla de afghanska folken. De ville genomföra reformer och starta en kulturrevolution, de krävde att kvinnor skulle sändas till skolor och att de skulle få frigörelse från männen. Detta skapade uppror bland folket då man ansåg att de nya reformerna var gudlösa.⁷²

---

⁶⁸ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel avspänningar –och ett nytt kallt krig, s 276-280.

⁶⁹ IBID

⁷⁰ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Öväntat besök i Gåsefjärden, s 281-287.

⁷¹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Öväntat besök i Gåsefjärden, s 288-290.

⁷² Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Afghanistan, s 298-299.

Men inspiration från Iran där man med hjälp av en revolution störtat Shanens regim, gick det afghanska folket till attack mot den nya regeringens rådgivare där de mördade dem inklusive dess familjer. Regimen svarade genom att sätta in statens flygvapen mot bland annat staden Herat där man ansåg att motståndet var extra hårt. Cirka femtusent invånare dödades.⁷³

I gränsområdena mellan Afghanistan och Pakistan hade den pakistanska armén med stöd från Amerikanska CIA börjat dela ut vapen till afghanska upprorsmän. 1979 utbryter ett inbördeskrig.⁷⁴

I oktober 1979 mördas Afghanistans nye president av order från Hafizullah Amin, nationens nye starke man. Ogillande till den nya ledaren, beslutar sig Sovjetunionen i december 1979 att invadera landet, detta dels för att störta Hafizullah Amin och dels för att skydda landets gränser mot ytterligare angrepp från grannländerna Pakistan och Iran, länder vilka sovjet befarade ville ge ytterligare näring åt inbördesstriderna. Direkt efter sovjets intåg i landet mördas Afghanistans starke man.

Det var viktigt för sovjet att bistå med militär hjälp till västregimer, men samtidigt som sovjet skickade trupper till Afghanistan fruktade sovjet ett anfall från USA i och med att USA och Västeuropa påbörjat en upprustning mot sovjets missiler i det så kallade dubbelbeslutet.⁷⁵

USA var för Sovjets inblandning i Afghanistankriget då de såg det som en chans för Sovjet att ta en smäll precis som USA tidigare gjort i Vietnamkriget, de ville att Sovjet skulle ”blöda ordentligt” som Zbigniew Brzezinski uttryckte det. Detta uttryckte USA:s nye president Jimmy Carter år 1980, väldigt tydligt när han klippte av den sovjetiska spannmåls exporten till Sovjet samt bojkottade det årets Olympiska spel som hölls i Moskva.⁷⁶

USA bestämmer sig för att bidra med vapen till motståndsrörelsen i Afghanistan för att på så sätt lyckat kasta ut ryssarna ur landet, detta irriterade Iran och USA får en ny fiende. Från sovjetunionen ville man länge hålla fast vid att anledningen till att man gått med i Afghanistans inbördes krig var för att man ville hjälpa en broderlig nation, men i slutändan kom det fram att Sovjet tyckte att hela aktionen varit ett stort misstag från sovjets håll, däremot lade man hela skulden på afghanerna. 1988 förhandlar USA, Sovjet och Afghanistan

---

⁷³ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Afghanistan, s 299.

⁷⁴ IBID

⁷⁵ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Afghanistan, s 299-302.

⁷⁶ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Afghanistan, s 302.

fram ett avtal vilket innebar att respektive stormakt skulle förse sina allierade i Afghanistan med vapen som efter hand skulle trappas av. 1989 lämnar de Sovjetiska trupperna landet.⁷⁷

Några år senare ligger Afghanistan i ett nytt inbördeskrig.

Efter kriget lämnas Afghanistan med fantastiska mängder vapen.

1996 erövrar de såkallade talibanerna Kabul för att ett par år senare leda större delen av landet. USA hade som tidigare nämnt låtit CIA ta del av kriget, de kunskaper de lämnat åt militären kommer senare att bidra till terror aktioner mot bland annat Saudiarabien, Egypten, Algeriet och USA då den saudiske Usama bin Ladin bygger upp sin egen terror organisation och startar ett världsomfattande Jihad, med andra ord ett globalt heligt krig uppbackat av terrordåd.⁷⁸

Livet var tufft för de som levde i Polen under 1970 och 1980-talet, under styre av Polens ledare Edward Gierek hade polen tagit lån på omkring 90 miljarder kronor för att satsa i uppbyggandet av industrin, snart hade dock allt börjat rasa samman. 1973 bidrog kriget i mellanöstern till att oljepriserna höjdes vilket gjorde att polen var tvungen att betala tillbaka sina lån med en allt högre ränta detta slog kraftigt mot den Polska ekonomin och som följd av dessa faktorer kom landets bruttonationalprodukt att falla med omkring 25 procent mellan åren 1978 och 1981. 1976 höjde myndigheterna matpriserna i landet med 50 procent. Reaktionen till de ökade priserna var kraftig, till exempel började en grupp arbetare vid en traktorfabrik vid Warszawa bryta upp tågrälsen vilket gjorde att hela landet drabbades om regeringen beslutade att sätta in milisen mot arbetarna. Det blev rättegång och upprorsmakarna fick backa.⁷⁹

I oktober 1979 genomförde en grupp unga officerare en statskupp för att trycka på beslut om att införa sociala reformer i El Salvador, stödda av El Salvadors kristdemokratiska parti. Dess motståndare extremhögern var emot en demokratisering av landet och gick så pass långt att de började mörda de som stod i dess väg däribland även präster och nunnor. Effekten av statskuppen blev att cirka 8 000 personer mördades av upprorsmakarnas motståndare.

---

⁷⁷ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Afghanistan, s 303-306.

⁷⁸ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Afghanistan, s 307.

⁷⁹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel satelliternas uppror, s 322-325.

Massmorden fortsatte utan ingripande från andra länder, år 1992 hade cirka 75 000 personer fallit offer för upproret som fick sitt avslut då regeringen och rebellerna skrev på ett avtal om nya politiska och militära reformer.⁸⁰

1979 befriade sig Nicaragua sig från sin mångårige brutale diktator Anastasio Somoza som hade använt sin makt till att utforma nationen till ett lönsamt familjeföretag.⁸¹

1985 utses Michail Gorbatjov att bli sovjets nya ledare. Han var för avspändhet och öppenhet. Han införde en del reformer under sin tid som sovjets generalsekreterare bland annat försökte han minsta alkoholkonsumtionen i landet samt införa marknadsekonomi och få fart på landets egen inhemska ekonomi. Han mottog bland annat Nobelsfredspris och ökade yttrandefriheten i landet.⁸²

Den 13 maj 1989 samlas tusentals kinesiska studenter på Himmelska fridens torg i Peking för att medverka i en hungerstrejk för att på så sätt ge den avlidne förre reforminriktade partichefen Hu Jao-bang upprättelse. Strejken övergick snart till en sittstrejk. Den 4 juni slutade demonstrationerna i ett blodbad då den kinesiska armén på order av den nye partichefen Deng Hsiao-peng gick till attack mot studenterna med både stridsvagnar och militärkolonner. Enligt officiella uppgifter mördades 300 studenter, enligt inofficiella siffror dödades 3 600 personer.⁸³

I juli 1989 hålls ett toppmöte i Rumänien, sovjetunionens ledare Gorbatjov uttalar sig om att Västtyskland har som alla andra stater rätt att välja sin egen väg. Samtidigt utbryter en strejk bland 300 000 gruvarbetare i Sibirien i sovjetunionen.⁸⁴

900 Östtyska medborgare flyr landet efter att Ungern monterat ned sin del av Järnridån. Vilket var början på en omfattande folkvandring från Östtyskland, Snart växer demonstrationer rörande berlinmurens existens växer allt starkare. I november 1989 genombryts berlinmuren. Den 3 oktober 1990 enas de två tyska staterna som ett enat rike, tyskland. Det var det starka västtyskland som absorberade östtyskland, östtyskland som låg på slutstadiet av sin existens.

---

⁸⁰ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Satteliternas uppror, s 325-336.

⁸¹ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Satteliternas uppror, s 326.

⁸² Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel Den nye i Kreml, s 313-321.

⁸³ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel 1989-omvälvningarnas år, s 337-338.

⁸⁴ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, Kapitel 1989-omvälvningarnas år, s 337-343.

Strax därefter går de med i NATO och med detta inser Gorbatsjov att sovjetunionen inte längre kan hålla sina allierade stater i sin inflytelsesfär med hjälp av våld och så avslutas Warszawa pakten.⁸⁵

1990 inser sovjetunionens ledare Michail Gorbatsjov att han håller på att förlora greppet om sovjetunionen efter att de olika sovjetiska republikerna blivit allt mer inspirerade av resterande världens nationallistiska tänkande. Gorbatsjov försöker bilda ett nytt unionsavtal mellan de sovjetiska republikerna för att göra om unionen till en federation med Gorbatsjov som president. 1991 utbryter ett kupp försök och efter detta tappas republikerna sitt intresse, Gorbatsjov har förlorat sin makt. Den 8 december 1991 börjar republik efter republik utropas sin självständighet och då OSS (oberoende staters samvälde) bildas upplöses sovjetunionen. Den 25 december avgår Gorbatsjov och den 31 december upplöstes sovjetunionen officiellt. Och med sovjetunionens fall får det kalla kriget äntligen sitt slut.⁸⁶

2.3 Det utländska hotet mot Sverige och Norrbotten

Sveriges strategi under det kalla kriget var att hålla sig utanför stormaktskonflikterna, detta gjorde vi genom att följa den så kallade neutralitetspolitiken. Sverige agerade spaningsplattform för NATO, med uppgift att följa förändringar i det sovjetiska bassystemet vad gällde förflyttningar av bassystem, basförflyttningar, beredskapsgrad, flygplan, radar, fartyg och övningars riktningar och så vidare.⁸⁷

1952 skjuter sovjetunionen ned det svenska signalspanande planet DC3an och avslöjade därmed spaningsarbetet vilket stärkte banden med NATO, en nedskjutning som den svenske översten och till lika så sovjetiske agenten Stig Wennerström lyckades känna till i förväg. Wennerström var en av de agenter som jobbade åt sovjet under kalla krigets tid, han som många andra spioner läckte ut en hel del hemligstämplad svensk försvarsplanering åt sovjetunionen. Han delgav dem bland annat information om de fort som upprättats i norrbotten, vilket vi kommer att belysa längre fram i uppsatsen.⁸⁸

---

⁸⁵ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, s 337-351.

⁸⁶ Björn Kumm, Kalla kriget, 2006, s 337-351.

⁸⁷ Jan Linder, Sverige i Skottlinjen-Neutralitet med förhinder under kalla kriget, 1998, s 88.

⁸⁸ Jan Linder, Sverige i Skottlinjen-Neutralitet med förhinder under kalla kriget, kapitel Sverige i skottlinjen.

För stormakterna var Skandinavien däribland Sverige en strategisk lämpad landyta över vilken man skulle kunna utöva flyg- och senare riktade mot både sattelitstaterna (de öststater som var i beroende ställning till Sovjetunionen), Atlanten och Sovjets inland. Vilket var viktigt att utreda nu när de båda stormakterna USA och Sovjetunionen hade börjat rusta sig med kärnvapen mot varandra.⁸⁹

Ryssland hade vissa planer på att anfälla Polen under 1950-talet eftersom att Polen utgjorde vad Sovjet ansåg vara en strategisk punkt gällande marin- och flygbas placering. Anfallet var planerat längst södra östersjökusten, där det från Sovjets sida fanns planer på att bland annat ockupera Danmark och Skånelandskapen vilka utgjorde en strategisk punkt vad gällde både försvar och vid anfall.⁹⁰

Vid ett uttalande i Oslo 1994 berättar generallöjtnant Vladimir Cheremnikh (förste vice stabschef för Leningrads militärdistrikt 1982-86) att sovjet skulle vid ett eventuellt krig om Nordkalotten under 1960-talet hade som plan att i första hand slå till mot de finska städerna Oulu med start från Petrosavodsk och Vasa, Helsingfors från Leningrad. Efter detta skulle man förflytta sig över till Boden i Sverige, oavsett om detta skulle ske igenom väpnad strid eller ej. Från Boden skulle man sedan röra sig till Narvik för att sedan ta sig ned till Bodö i Norge. Attacken mot boden skulle ge fri järnvägs förbindelse hela vägen upp till Narvik i Norge, trots att boden höll Sveriges vid den här tiden största militärgarnison ansåg man att järnvägen var så pass viktig då den skulle bära både transport och garnisoner till nordkalotten. Sovjetunionen räknade däremot med att få använda järnvägen utan strid precis som tyskland hade gjort under andra världskrigets
Sovjet planerade också att ta hjälp av de norrbottniska hamnarna och kusten ända ner till Stockholm om man hade behövt ta skandinavien till hjälp i kriget, som tur var hände detta aldrig.

Sovjet ansåg att Sverige skulle förklara sig neutrala precis som man trodde att Finland skulle göra vid en eventuell strid om Nordkalotten, vilket skulle underlätta eftersom att det Svenska flygvapnet och den Svenska marinen hade stort anseende av resterande världen.⁹¹

---

⁸⁹ Bengt Gustavsson, Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, s 25-27.

⁹⁰ Bengt Gustavsson, Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, kapitel inringningen.

⁹¹ Bengt Gustavsson, Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, kapitel Inringningen

Enligt Sovjetunionen var Sverige ett lika viktigt mål som både Norge och Finland då man ansåg att Sverige skulle kunna vara en möjlig bas för den amerikanska armén och flygbasen, med lagom långt avstånd till Sovjets hjärta Leningrad- och Moskvaområdet. Och för att försvara Sovjets hjärta behövde Sovjetunionen en bas vid vilken de skulle kunna få flygunderstöd ifrån Baltikum vilket gjorde Sverige till en bra plats för Sovjet att bilda en bas. Vid en eventuell strid om Nordkalotten hade Sovjet även planer att försöka överta Bottenviken, och var beredda att gå långt för det.⁹²

Det fanns tankar om att Sovjet såg Sverige som ett visst hot under Kalla Krigets tid trots den uttalade neutralitetspolitiken och därför hade riktat missiler mot Sverige, med en påstådd kapacitet på motsvarande 16 000 Hiroshima bomber.⁹³

Sovjetunionen hade troligen ubåtar placerade i de Svenska farvattnen både som en säkerhetsresurs samt för att hålla kolla på Sveriges militära försvar, något som Sovjet däremot förnekade och hävdar att Sovjetiska ubåtar endast kränkt svenskt vatten av misstag och inte längre upp än till Stockholm i så fall. Ett exempel på detta är från år 1981 då den Sovjetiska u-båten U137 gick på grund i Svenska Karlskrona. De Sovjetiska ubåtarna som man funnit i Östersjön och Finland har haft tillgång till Svenska sjökort vilket innebär att de avsiktligt befunnit sig i Svenska vatten. Det är svårt att fastställa exakt vilka länder som kränkt Svenskt vatten under Kalla Krigets tid men man kan tänka sig att både ett och ett annat lands u-båtar varit på besök.⁹⁴

2.4 Svensk utrikespolitik

2.4.1 Neutralitetspolitikens rötter

Sverige hade inte någon medveten neutralitetspolitik under 1800-talet, utan rikets utrikespolitik var en liten och svag stats försiktiga fredspolitik. Under Danmarks tyska krig 1848 intog Sverige ingen principiell neutralitet utan hade svenska trupper på Fyn beredda att

---

⁹² Bengt Gustavsson, Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, Kapitel Invasionen

⁹³ Bengt Gustavsson, Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, s 61.

⁹⁴ Bengt Gustavsson, Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, kapitel Osäkerhetsperioden.

ingripa. Danmarks andra tyska krig 1864 avstod Sverige från att bistå Danmark på grund av svaghet.⁹⁵

Sveriges dröm om revansch mot Ryssland var dock inte helt död, utan det blossade upp under Krimkriget. Sverige hoppades även återvinna Åland, men så blev det inte. Sverige vann dock en demilitarisering av Ålands öarna genom ”novembertraktaten” 1855 och freden i Paris 1856 och därmed inleddes en linje i svensk utrikespolitik som har bestått ända fram till vår egen tid.⁹⁶

2.4.2 Neutralitetspolitiken under första världskriget och mellankrigstiden

I slutet av 1800-talet och till och med första världskriget uppfattade många svenskar det tyska kejsardömet som ett skydd mot Ryssland. De två stormakterna Tyskland och Ryssland skapade en viss balans i Östersjöområdet, en balans som bidrog till de små nordeuropeiska staternas trygghet.⁹⁷

Sverige, Danmark och Norge kunde förhålla sig neutrala under första världskriget. Men under det första världskriget utsattes den svenska neutralitetspolitiken för både påfrestningar och utmaningar (Nils Andrén – Maktbalans och alliansfrihet). Utrikeshandel och sjöfart reglerades i första hand genom förhandlingar med tyskar och briter men försvårades efter hand av den tyska ubåtskrigföringen och den brittiska handelsblockaden.⁹⁸

Starka handelspolitiska motsättningar uppstod i Sveriges förhållande till Storbritannien. Vid första världskrigets början rådde en politik, som innebar att ett neutralt land fritt kunde importera varor och även reexportera dem till ett krigförande land, om det gällde förnödenheter för civilbefolkningen. Men en sådan svensk politik kom att gynna Tyskland, och det var något som västmakterna inte kunde acceptera och därmed minskades effekten av sjöblockaden.⁹⁹

---

⁹⁵ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, 1990, Kapitel Det historiska perspektivet, s 15-40, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

⁹⁶ IBID.

⁹⁷ IBID.

⁹⁸ IBID.

⁹⁹ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, 1990, Kapitel Det historiska perspektivet s 15-40, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

De svensk-brittiska motsättningarna ledde till att importen av oundgängliga varor ströps. I och med detta blev det en svår försörjningskris, som ledde till en inrikespolitisk kris med regeringsskiftet som följd. I slutet av första världskriget löstes handelskrisen genom ett avtal med Storbritannien och Förenta staterna.¹⁰⁰

När första världskriget upphörde medförde det tillfälligt en total förändring av maktbalansen vid Östersjön. Tyskland hade besegrat Ryssland, men Tyskland i sin tur besegrades av Västmakterna. Nu skulle Tyskland för framtiden begränsa sina väpnade styrkor och det var ett villkor som ingick i Versaillesfreden 1919.¹⁰¹

Östersjön blev nu ett stormaktpolitiskt vakuum, något som gynnade småstaternas vara eller inte vara mer än någonsin tidigare. Ett resultat av detta var Finlands frigörelse från Ryssland, samt de tidigare ryska områdena Estland, Lettland och Litauen, som framträdde som självständiga republiker. Den nya säkerhetspolitiska situationen i Nordeuropa bildade förutsättningar för Sveriges utrikespolitik.

Sverige var den starkaste staten vid Östersjön men frestades inte att utnyttja situationen för egna maktpolitiska syften. Sveriges regeringar avstod från en aktiv Östersjöpolitik. De vägrade t ex att ge effektivt stöd åt den ”vita” regeringssidan i det finländska inbördeskriget.

¹⁰²

Under mellankrigstiden rådde en kraftig nedskärning av det svenska försvaret på grund av det gällande militärpolitiska läget och en alltför optimistisk uppfattning om ett bestående fredstillstånd. Under 1925 var det även oenighet inom politiken på grund av att Sverige skulle inträda i den nya fredsorganisationen Nationernas förbund (NF). Svensk politik dominerades av vänstern, socialdemokrater samt liberaler och för dessa var det en självklarhet med ett medlemskap i NF. Men däremot var det inte aktuellt för högern som stod för kritiken och menade att ett medlemskap var inte förenligt med Sveriges traditionella neutralitetspolitik.

---

¹⁰⁰ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, 1990, Kapitel Det historiska perspektivet s 15-40, Norstedts Förlag, Stockholm 1990

¹⁰¹ Nils Andrén och Åke Landqvist, 1965, Sveriges utrikespolitik efter 1945, kapitel Maktbalans och Neutralitetspolitik, s 22 Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag AB, Stockholm.

¹⁰² Andrén Nils, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, kapitel Världskrigen s 42, Nils Andrén och Norstedts Juridik AB.

Sveriges inträde i Nationernas förbund innebar åtminstone formellt sett ett avsteg från den medvetna neutralitetspolitik som utvecklats sedan slutet av 1800-talet och som befästs under första världskriget.¹⁰³

2.4.3 Sveriges neutralitetspolitik under andra världskriget.

En växande spänning hade rått mellan Östersjöområdets starkaste stater, det nazistiska Tyskland och det kommunistiska Ryssland efter Hitlers makttillträde i Tyskland. Spänningen gjorde att en viss maktbalans uppstod och det blev då möjligt för småstater att behålla sin självständighet också sedan de genom det första världskriget försvagade stormakterna återvunnit sin militära och politiska styrka.¹⁰⁴

Det blev alltmer öppet att Hitler drev en stark expansiv utrikespolitik och var beredd om så behövdes fullfölja den med militära medel, dvs krig. Österrike förenades med Tyskland på våren 1938 och sedan eliminerades Tjeckoslovakien på grund av Münchenkrisen på hösten samma år. Västmakterna var inte hittills starka nog att anta utmaningen mot Hitlertyskland under Münchenkrisen, eftersom de räknade med att Tyskland skulle ta till militära maktmedel.¹⁰⁵

1939 blev Tjeckoslovakien slutligen förenad med Stor-Tyskland och nu vände sig den tyska propagandaoffensiven mot öster, nämligen Polen. Frankrike och England inriktade sin utrikespolitik på att stödja Polen med att ge löften om militär hjälp. I samma veva inleddes förhandlingar med Moskva för att stoppa den tyska expansionen.¹⁰⁶

Förhandlingarna mellan Västmakterna och Sovjetunionen visade sig vara ett omöjligt samarbete. Ryssarna ville ha friare händer i Östeuropa än vad fransmännen och engelsmännen var villiga att ge dem. Då svängde ryssarna om, så den 23 augusti 1939 slöt Stalin och Hitler ett non-aggressionsavtal, ”Stalin-Ribbentrop-pakten”. Tyskland och Ryssland enades om att dela upp Östeuropa. Tyskland vann fria händer i väster. För Sovjet innebar pakten ett löfte om

---

¹⁰³ Andrén Nils, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, kapitel Världskrigen s 42, Nils Andrén och Norstedts Juridik AB.

¹⁰⁴ Nils Andrén och Åke Landqvist, 1965, Svensk utrikespolitik efter 1945, kapitel Maktbalans och Neutralitetspolitik s 22-32, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Stockholm.

¹⁰⁵ IBID.

¹⁰⁶ IBID.

att inte drabbas av det första slaget från Hitler. För de nordiska länderna blev det en dramatisk utveckling, som fick stora följder.¹⁰⁷

Efter att stormakterna Tyskland och Sovjetunionen gemensamt delat på Polen, började ryssarna bearbeta sin västgräns för att få ett fastare grepp vid Östersjön. Sovjetunionen tog snabbt och motståndslöst de baltiska staterna.

Finland stod därefter på tur och vägrade envist att tillmötesgå ryssarnas krav på en gränsrevision och därmed angrep Ryssland Finland.¹⁰⁸

Vid andra världskrigets utbrott den tredje september 1939 mellan Tyskland och de europeiska västmakterna, Frankrike och Storbritannien hade Sverige tillkännagivet att de skulle förbli neutrala. Per-Albin Hansson som var statsminister höll ett lugnande tal till svenska folket och gav dessutom en försäkran om att Sveriges beredskap var god. Sverige hade vid den här tiden ett ganska starkt försvar i jämförelse med Danmark och Norge, som hade brist på modern krigsmateriel samt att stora delar av de värnpliktiga var otillräckligt utbildade.¹⁰⁹

Sverige utfärdade inte någon neutralitetsförklaring, då Ryssland angrep Finland utan Sveriges ställning förklarades vara ”icke krigförande”.

Sveriges regering ombildades till en nationell samlingsregering vid samma tidpunkt och den nye utrikesministern kom att heta Christian Günther. Politiken i Sverige gick ut på att hjälpa Finland, så långt som var möjligt för att hålla kvar freden i riket. Sveriges regering följde en politik som hade tre huvuddrag¹¹⁰:

- 1) Lämna bistånd till Finland: Ekonomiskt, materiellt och humanitärt.
- 2) Stödja Finlands kamp med krigsmateriel samt att inte hindra frivilliga som ville delta i kriget mot Sovjetunionen.
- 3) Syftet var även att bedriva en omfattande svensk diplomatisk aktivitet och det i syfte att få slut på Finsk - Ryska kriget.

---

¹⁰⁷ Nils Andrén och Åke Landqvist, 1965, Svensk utrikespolitik efter 1945, kapitel Maktbalans och Neutralitetspolitik s 22-32, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Stockholm.

¹⁰⁸ Nils Andrén och Åke Landqvist, 1965, Svensk utrikespolitik efter 1945, kapitel Maktbalans och Neutralitetspolitik s 22-32, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Stockholm.

¹⁰⁹ IBID. s 28 – 38.

¹¹⁰ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, kapitel Världskriget s 53. Nils Andrén och Norstedts Juridik AB.

Svenska folkopinionens åsikt var ”Finlands sak är vår” och det visade sig i det materiella stödet på sammanlagt en halv miljard kronor (som senare i stort sett avskrevs).

Konflikten mellan Finland och Ryssland kunde utnyttjas som en ny krigsskådeplats i uppgörelsen mellan Tyskland och Västmakterna och det var något som Sverige ville förhindra. Frankrike och Storbritannien ville ingripa till Finlands hjälp samt att britterna därvid påpekade att det borde ligga i svenskt intresse att Tyskland gick under. Men från svensk sida invändes det att därvid skulle skapas en för Sverige ogynnsam maktbalans.¹¹¹

Västmakternas inblandning i det Finsk – Ryska kriget skulle endast kunna ske över norskt och svenskt territorium. I Sverige uppfattades Västmakternas inblandning lika mycket som ett tillfälle att vinna kontroll över de lappländska järngruvorna och den svenska malmexporten till Tyskland, som att hjälpa Finland. Men expeditionen blev aldrig av. Svenska och norska regeringen vägrade tillåta transport av brittiska och franska trupper över sina egna territorier. Vinterkriget slutade med freden i Moskva den 13 mars 1940, då Finlands enda lösning var att acceptera de sovjetiska fredsvillkoren.¹¹²

Tyskland och Västmakterna fann stort intresse i Skandinavien. För tyskarna var det en avgörande betydelse att trygga tillgången på järnmalm. Sveriges järngruvor skulle hållas utanför Västmakternas kontroll. Transportvägarna för malmen till Tyskland skulle vara öppna. Västmakternas (engelsmännens) aktion inleddes med mineringar för att hindra svensk järnmalm från Narvik och söderut efter den norska kusten. Men tyska enheter hade innan dess i största hemlighet satt sig i rörelse för att öppna en blixttack mot Danmark och Norge. Tanken var från tysk sida att trygga tillförseln av järnmalm och att erövra nya samt effektiva baser för den marina krigföringen, speciellt med tanke på ubåtskriget mot den brittiska utrikeshandeln.¹¹³

När Tyskland angrep Danmark och Norge den 9 april 1940 ställdes Sverige inför svår utrikespolitiska problem. Sverige försökte hålla en strikt neutralitet och inte tillmötesgå

---

¹¹¹ Nils Andrén och Åke Landqvist, 1965, Svensk utrikespolitik efter 1945, kapitel Maktbalans och Neutralitetspolitik, kapitel Andra världskriget s 28-38, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Stockholm.

¹¹² IBID.

¹¹³ Nils Andrén och Åke Landqvist, 1965, Svensk utrikespolitik efter 1945, kapitel Maktbalans och Neutralitetspolitik, kapitel Andra världskriget s 28-38, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Stockholm.

norska önskemål om en tillfällig tillflykt till svenskt territorium samt att Sverige avvisade åtminstone tills vidare tyska krav på järnvägstransporter av trupper och materiel.¹¹⁴

Men det var svårt att hålla den svenska strikta neutraliteten gentemot Tyskland, när Tyskland erövrade Norge och Frankrike fallit. Tyskarna tvingade till sig ett transiteringsavtal, som gav dem rätten att utnyttja svenska järnvägar för genomresa av krigsmateriel mellan olika platser i Norge samt att de fick sända soldater genom Sverige till och från permission. Många i Sverige ansåg att denna eftergiftspolitik som en politisk nödvändighet eftersom att Sverige var inringat av Tyskland, som militärpolitiskt inte bara kontrollerade Norge och Danmark utan även hela den europeiska kontinenten efter angreppet på Sovjetunionen 1941.¹¹⁵

De förödmjukande transiteringsavtalen kunde sägas upp för Sverige sommaren 1943 sedan rikets försvar förbättrats och de militära motgångarna börjat för Tyskland. Sverige gjorde däremot ett avsteg från neutraliteten i den andra riktningen och utbildade i Sverige danska och norska flyktingar för polisiär tjänst i Danmark och Norge. Det gjordes i samband med den väntande befrielsen från tysk ockupation.¹¹⁶

Svensk utrikespolitik präglades av besvärliga försörjnings- och handelspolitiska problem. Försörjningen i landet skulle tryggas trots att många av de ordinära handelsvägarna var stoppade. Sverige kunde under kriget början bedriva handel med stormakterna men sedan när förbindelserna avskurats västerut blev Sverige beroende av handeln med den europeiska kontinenten och då främst Tyskland.¹¹⁷

Tyskland som först och främst var intresserad av den svenska järnmalmen blev i de handelspolitiska överläggningarna både en värdefull och farlig part. På grund av svensk kullagerindustri kunde Sverige med de krigförande parternas medgivande bevara en viss transocean handel. Under andra världskrigets slut tvingade Västmakterna Sverige att upphöra helt med sin handel med Tyskland.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Nils Andrén och Åke Landqvist, 1965, Svensk utrikespolitik efter 1945, kapitel Maktbalans och Neutralitetspolitik, kapitel Andra världskriget s 28-38, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Stockholm.

¹¹⁵ Nils Andrén och Åke Landqvist, 1965, Svensk utrikespolitik efter 1945, kapitel Maktbalans och Neutralitetspolitik, kapitel Andra världskriget s 28-38, Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag AB, Stockholm.

¹¹⁶ Nils Andrén och Yngve Möller, 1990, Från Undén till Palme, Kapitel Andra världskriget s 33-41, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

¹¹⁷ IBID.

¹¹⁸ Nils Andrén och Yngve Möller, 1990, Från Undén till Palme, Kapitel Andra världskriget s 33-41, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

Sverige kunde under krigsåren utveckla en självständig utrikespolitisk aktivitet, som präglades exempelvis av intresset för att i olika situationer minska stormaktsinflyandet i Norden. Sverige ville bland annat få slut på vinterkriget mellan Finland och Ryssland. Det var även viktigt för Sverige under krigsåren att man gjort vissa ansatser i syfte att skapa någon form av försvarspolitik mellan antingen Norge, Sverige och Finland eller enbart Sverige och Finland.¹¹⁹

Sammanfattningsvis kännetecknades Sveriges utrikespolitik under krigsåren vid att humanitärt hjälpa de nordiska grannländerna. Det var ansträngningar som visade sig vara framgångsrika och fick en viktig omfattning. Hjälpen till grannländerna hade inte någon direkt omedelbar utrikespolitisk betydelse men underlättade vid krigsslutet för etablerandet av normala förbindelser mellan Sverige och dess nordiska grannar. Svenska hjälpverksamheten var på så sätt grunden för ett fortsatt nordiskt samarbete under efterkrigstiden.¹²⁰

2.4.4 Neutralitetspolitiken under kalla kriget 1945-1991

Andra världskrigets upplösning förändrade tydligt Sveriges strategiska läge, genom att trycket mot rikets gränser lättade. Sveriges grannländer Danmark och Norge fick tillbaka sin självständighet och Finland fick fred med Sovjetunionen 1946. Stormaktsbalansen var förändrad kring Östersjöområdet efter Tysklands kapitulation. Sovjetunionen var den enda stormakten och då inte bara vid Östersjön utan på hela den europeiska kontinenten.¹²¹

Sovjetunionen flyttade därmed fram sin militärpolitiska gräns ända till Lübeck och det berodde på att Tyskland var besegrat som militärmakt och på så sätt uppdelat i fyra ockupationszoner: en fransk, en brittisk, en amerikansk, och en sovjetisk. En utav de atlantiska segermakterna nämligen Storbritannien försökte göra något åt det sovjetiska maktområdets utbredning, särskilt i sydöstra Europa. Men britterna begränsades av landets ekonomiska skörhet efter andra världskriget.¹²²

---

¹¹⁹ Nils Andrén och Yngve Möller, 1990, Från Undén till Palme, Kapitel Andra världskriget s 33-41, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

¹²⁰ IBID.

¹²¹ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, kapitel Efterkrigstidens – nya villkor, s 60-79.

¹²² Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, kapitel Efterkrigstidens – nya villkor, s 60-79.

Storbritannien fick inget stöd av Förenta staterna för att bevara sin maktställning. James Byrnes, som var Amerikas utrikesminister 1946 förklarade att dem inte ville alliera sig med vare sig Sovjetunionen eller Storbritannien. Det skulle visa sig senare att Förenta staterna inte kunde inta en neutral position som efter första världskriget.¹²³

Efter andra världskriget präglades svensk utrikespolitik av flera osäkra faktorer:

- 1) Den tidigare maktbalansens upplösning mellan stormakterna Tyskland och Sovjetunionen.
- 2) Efter Tysklands kapitulation fanns endast en stormakt vid Östersjön, nämligen Sovjetunionen.
- 3) Den framtida utvecklingen var riskfylld och oviss på grund av att det rådde växande spänningar mellan de segrande makterna.¹²⁴

Sveriges neutralitetspolitik under andra världskriget hade trots olust och förödmjukelser, varit kärnan i den politik som hjälpt Sverige att hålla sig utanför kriget. Efter kriget hade utrikes- och säkerhetspolitiken fått sin prägel av den tidigare beprövade neutralitetspolitiken. Efter andra världskriget rådde stor misstänksamhet mellan stormakterna, som hade sina planer för framtiden. Globalt sett var tanken att bygga upp en ny världslig fredsorganisation som skulle ersätta Nationernas förbund och den kom till sist att kallas för Förenta Nationerna (FN).¹²⁵ Christian Günther Sveriges avgående utrikesminister, hävdade att Sveriges utrikespolitik skulle vara i neutralitetens tecken alltså en politik som inte var oförenlig med ett tillträde i FN. Östen Undén efterträdare till Christian Günther menade att Sverige fick avskriva sin neutralitetspolitik för att vara medlem i den nya världsorganisationen.¹²⁶

---

¹²³ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, kapitel Efterkrigstidens – nya villkor, s 60-79.

¹²⁴ IBID.

¹²⁵ Nils Andrén och Yngve Möller, 1990, Från Undén till Palme, kapitel Neutralitetspolitik på nya villkor, s 41-46.

¹²⁶ Nils Andrén och Yngve Möller, 1990, Från Undén till Palme, kapitel Neutralitetspolitik på nya villkor, s 41-46.

Undén ansåg även att Sverige inte borde visa misstro mot FN genom att sätta upp riktlinjer för sin utrikespolitik med tron på att FN skulle falla sönder. Ett medlemskap i FN var viktigt och skulle främja det nordiska samarbetet enligt Östen Undén.¹²⁷

Den socialdemokratiske statsministern Per-Albin Hanssons inställning till efterkrigstidens utrikespolitiska problem lades fram i ett regeringsmeddelande 22 oktober 1945.

Huvudbudskapet i meddelandet var att Sverige skulle inträda i Förenta nationerna, i överensstämmelse med Undéns tidigare uppfattning som var att inträdet i FN skulle bli ett avsteg från den svenska neutralitetspolitiken. Regeringsbeslutet måste därför tydligt motiveras.¹²⁸

Sveriges regering bedömde att de utrikespolitiska förpliktelser som den nya organisationen kunde beordra riket inte skulle medföra några allvarliga risker. Om krigsfall skulle ske kunde FN endast fungera om samtliga permanenta rådsmedlemmar samverkade.

Regeln antydde att en uppdelning av staterna i olika block eller intressegrupper skulle innebära att det nya FN redan från början skadades. Skulle mot förmodan en sådan tendens visa sig d v s en uppdelning av stormakterna i två läger, måste Sveriges politik vara att inte tillåta sig att grupperas.¹²⁹

Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik har inbegripit neutralitet under två världskrig och innan dess en 100-årig fred. En neutralitet som i huvudsak handhållits med konsekvens och fasthet. Sveriges neutralitetspolitik har i vissa situationer ifrågasatts om den är eller kan bli ett hinder för att förverkliga andra viktiga nationella mål. Neutralitetspolitik handlar alltid om enligt författaren Andrén, om en avvägning mellan olika syften eller intressen. Säkerhetspolitiskt stod Sverige under efterkrigstiden vid det första vägskalet inför den blockuppdelning som började ta form.¹³⁰

Under kalla krigets början kände Sverige trycket österifrån, vilket visade sig på olika sätt. Sverige beviljade Sovjetunionen en miljardkredit genom handels- och kreditavtalet 1946, som

---

¹²⁷ Nils Andrén och Åke Landqvist, Sveriges utrikespolitik efter 1945, 1965, kapitel Neutralitet och internationell solidaritet s 32-42. Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag AB, Stockholm.

¹²⁸ IBID.

¹²⁹ IBID.

¹³⁰ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1990, kapitel Skandinavisk eller svensk neutralitet? s 66-79, Nils Andrén och Norstedts Juridik AB.

uppfattades av andra som en kompensation för de besvär som Sverige förorsakat Sovjetunionen genom att i trängda situationer göra eftergifter till Tyskland. Dessutom verkställdes även av den socialdemokratiske regeringen utlämnandet av baltiska flyktingar 1945 som uppfattades av många som en förnedrande och onödig eftergift inför trycket österifrån.¹³¹

Och det utlämnandet av Baltiska flyktingar som Sveriges regering fastställt ansågs länge som en börda i de svensk-baltiska relationerna. Fallet Raoul Wallenbergs öde belastade de svensk-sovjetiska relationerna i mer än fyrtio år. Wallenberg hade räddat många judar ifrån nazisternas utrotningsläger, men blev tagen av de sovjetiska trupper i Budapest och har sedan dess aldrig setts eller hörts ifrån. Inte förrän 1989 öppnade sig Sovjetunionen för dialog och insyn i frågan och det visade sig att Raoul Wallenberg avled 1947 i Lubjanka fängelset, avrättad av KGB.¹³²

Efterkrigstidens tid kan man kalla för en bipolär värld, på grund av att den präglats av motsättningen mellan två dominerande maktblock. Polerna består å ena sidan av demokratierna kring Atlanten, med Förenta staterna som huvudmakt, samt å andra sidan Sovjetunionen, som obesegrad ledare för många kommunistiska stater. Försvarsorganisationerna Atlantpakten (Nato) upprättades 1949 och Warszawapakten (WP) 1955.¹³³

Det bipolära systemet förberedes redan under andra världskrigets slutskede genom att Sovjetunionen både politiskt och militärt befäste sina positioner i Östeuropa, en konsolidering som även fortsatte under de första efterkrigsåren.

Demokratierna i väst utvecklade ett mer omfattande föreningssträvande som var av ekonomisk art men syftet var helt klart politiskt. För att minska kommunismens genomslagskraft i väst så erbjöd Amerika ett ekonomiskt återuppbyggnadsprogram, den s k Marshallplanen (namnet på programmet, kom av den amerikanske utrikesministern George Marshall). Marshallplanen hade ett givet blockpolitiskt syfte, men samtidigt hade den flera

---

¹³¹ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1990, kapitel Skandinavisk eller svensk neutralitet? s 66-79, Nils Andrén och Norstedts Juridik AB.

¹³² IBID.

¹³³ Nils Andrén och Yngve Möller, 1990, Från Undén till Palme, Skandinavisk eller svensk neutralitet, s 47-60, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

egenskaper som gjorde det möjligt för Sverige att delta. I Sverige fanns en viss tvekan för att föra en politik som kunde skapa en plattform för sovjetisk misstänksamhet mot Sverige.¹³⁴

Marshallplanen var öppen för alla länder i Europa. Men hjälplanen hade dock ett villkor: ”Ingen regering som försöker hindra andra länders ekonomiska återhämtning kan vänta någon hjälp från oss” sade Marshall. Sovjetunionen måste då ändra sin politik om de skulle få dela på de amerikanska dollarmiljarderna. Men Sovjetunionen stod fasta vid sin politik och drog sig tidigt ur förhandlingarna, där utrikesminister Molotov menade att Marshallplanen var ett amerikanskt försök att blanda sig i Sovjetunionens inre angelägenheter.¹³⁵

Sverige å sin sida sett menade att ett deltagande betydde ”en samling kring återhämtningsuppgifterna, inte en politisk blockbildning riktad mot några utomstående stater”. Men vid årsskiftet 1947-48 stod det klart att en blockbildning var på väg. Tendenser i utvecklingen hade visat en uppdelning av stater som i politiska grupper hade en misstro till varandra. 4 februari 1948 uttalas i ett regeringsmeddelande till riksdagen om vilken utrikespolitisk väg Sverige borde välja:

”Inför en skärpning i det internationella läget som inträtt har den allmänna debatten i vårt land kommit in på Sveriges ställningstagande i internationella konflikter. Därvid har stundom ställts frågan, huruvida Sverige icke borde ”välja sida” eller medverka till en politisk blockbildning genom att för egen del ta parti för de stater som inrepolitiskt hänseende stå vårt land närmast problemet har stundom förenklats till att gälla, om vi hade våra sympatier hos länder med politiskt demokrati eller hos diktaturer”.¹³⁶

Regeringen menade i regeringsuttalandet att ”välja sida” betydde att man rekommenderar ett partitagande vid behandlingen av internationella frågor under fredstid eller att man rekommenderade ett ställningstagande i händelse av framtida krig. Sveriges ställningstagande var att inte ansluta sig till något stormaktsblock. En fråga som debatterades var om detta inte var en egoism och bristande solidaritet av den svenska regeringen att undgå att ansluta sig till något stormaktsblock. Socialdemokraterna hade hårda fejder med kommunisterna på grund av att kommunisterna underkände den politiska demokratins grundläggande principer. Sverige

---

¹³⁴ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, kapitel En bipolar värld – Marshallplanen och Brysselpakten, s 68-81. Norstedts Juridik AB.

¹³⁵ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, 1990, Skandinavisk eller svensk neutralitet, s 47-61.

¹³⁶ IBID.

formulerade därefter en princip om fredlig samexistens, före den proklamerats av någon stormakt.

Huvudprinciperna för svensk neutralitetspolitik tecknades ner i regeringsdeklarationen och innebar:

- Lojalitet mot FN, så länge som världsorganisationen blev funktionslydig;
- Sveriges rätt att välja neutralitet om säkerhetsorganisationen undergrävdes på grund av politisk blockbildning eller om den förlamades i sin handlingsförmåga.
- Avståndstagande från diktaturer och totalitära åskådningar vilket inte fick utesluta normala fredliga relationer till stater vilkas regimer präglades av sådana åskådningar.

137

Cirka tre veckor efter regeringsdeklarationen, inträffade statskuppen i Prag, vilket bidrog till att Tjeckoslovakiens demokratiska regering störtades och drogs in bakom den sovjetiska ”järnridån”. En händelse som gjorde ett starkt intryck i väster och på brittiskt initiativ slöts i mars 1948 ett avtal om ett försvarsförbund mellan västeuropeiska stater (Frankrike, Storbritannien, Belgien, Nederländerna och Luxemburg), den s k Brysselpakten. Brysselpakten fick stöd av Förenta staterna och det gjordes förberedelser för att utöka samarbetet till en nordisk försvarsgemenskap.¹³⁸

Det fanns under den här perioden även andra tecken på svåra motsättningar mellan öst och väst och det var besluten om sammanslagningarna av västmakternas ockupationszoner i Tyskland. 1946 slog brittiska och amerikanska stater sig samman och 1948 förenade sig den franska zonen sig med dessa, en förberedelse för att upprätta en västtyskförbundsrepublik. Sovjetunionen svarade med att blockera tillförsellederna till västmakternas ockupationszoner i den gamla huvudstaden Berlin. Västmakterna replikerade med att inrätta en ”luftbro” och på så sätt tillgodosågs Berlins försörjning under ett helt års tid och det ända fram till blockaden hävdes.¹³⁹

Norden berördes givetvis av dessa internationella spänningar, de tvingades ta ställning vid den öppna blockbildningen i Europa. Finland undertecknade den sjätte april 1948 i Moskva ett

---

¹³⁷ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, 1990, Skandinavisk eller svensk neutralitet, s 47-61.

¹³⁸ IBID.

¹³⁹ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel Efterkrigstidens nya villkor s 60-81, Norstedts Juridik AB.

vänskaps-, samarbets- och biståndsavtal med Sovjetunionen och avtalet skulle bli för Finland en grund för en mer självständig politik. När Norge och Danmark skulle ta ställning till den öppna blockbildningen utlöstes en säkerhetspolitisk dragkamp. På ena sidan stod de som ville fullfölja den neutralitetspolitik som avbrutits av kriget, på den andra stod de som önskade en allians med krigstidens atlantiska vapenbröder.¹⁴⁰

Många som hade svårt att finna sig i en stormaktsallians hade i tanken på att vara en demokratisk brobygggarroll mellan öst och väst. I Sverige fördes en livlig debatt, i några liberala tidningar särskilt Dagens Nyheter, som krävde svensk Nato-anslutning, men det var inget som påverkade regering och riksdag. Sveriges regeringsförklaring nionde februari 1949 beskrev en svensk plan för ett alliansfritt skandinaviskt försvarsförbund, där länderna framträdde som en självständig grupp, utan alliansförbindelser med någon utomstående makt. Danskarnas uppfattning om ett skandinaviskt försvarsförbund var överensstämmande med Sveriges åsikt. Norrmännen däremot ville ha en öppen dörr mot västdemokratierna och bedömde att ett alliansfritt försvarsförbund utan återförsäkringar hos stormakter var att utsätta sig för ett stort risktagande.¹⁴¹

Sammanbrottet av det skandinaviska försvarsförbundet ledde till att danskarna visade ett intresse till ett begränsat svenskt-danskt försvarsförbund, vilket Sverige avvisade på grund av att det var strategiskt oförsvarligt. Danskarna följde då norrmännens väg och blev medlem i Nato. Sveriges försök att upprätta ett skandinaviskt försvarsförbund var för att anknyta till krigstidens diplomati och till den traditionella neutralitetspolitiken. Målet med det gemensamma försvarsförbundet var att stärka neutralitetspolitiken genom att utöka den till ett solidariskt åtagande mellan Sverige, Norge och Danmark.¹⁴²

Starka motsättningar präglades mellan de segrande makterna under 1950-talet. Sverige försökte hålla sig utanför dessa motsättningar, som bland annat var Tysklandsfrågan. Sverige erkände endast Förbundsrepubliken Tyskland så länge som Tysklands delning inte var fördragsmässigt bekräftad. Att erkänna även Tyska Demokratiska Republiken ansågs innebära

---

¹⁴⁰ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel Efterkrigstidens nya villkor s 60-81, Norstedts Juridik AB.

¹⁴¹ IBID.

¹⁴² Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel Efterkrigstidens nya villkor s 60-81, Norstedts Juridik AB.

ett förgripande av ett fredsfördrag, över vilka de fyra ockupationsmakterna skulle styra Tysklands framtid.

Tysklandsfrågan var även av en orsak av politiskt intresse på grund av att Västtyskland utvecklades snabbt till en central marknad och där blev Sverige liksom andra länder influerad av Hallsteindoktrinen. Diplomatiske relationer med Östtyskland betraktades enligt Hallsteindoktrinen som en ovänlig handling mot Västtyskland och då en orsak för Västtyskland att vägra diplomatiska relationer. Willy Brandts östpolitik lade en grund för ömsesidigt erkännande mellan de båda tyska staterna och det var först då 1972 som Sverige kunde erkänna Östtyskland.¹⁴³

Suezkrisen och Ungernkrisen som inträffade 1956 var båda händelser, som orsakade spänning mellan stormakterna. Suezkrisen inleddes med att den egyptiske presidenten Nassar ville nationalisera Suezkanalen. Israel angrep då Egypten och angreppet visade sig vara ett förspel till en i förväg noga planerad militär inblandning av britterna och fransmännen. Deras syfte var att skilja åt israeliterna och egypterna från varandra samt ge en fri passage genom Suezkanalen.¹⁴⁴

FN hade framgång i Suezkrisen för såväl USA som Sovjetunionen gav sitt stöd åt Egypten. Utrikesminister Undén samtyckte inte med britterna och fransmännens handlingar och Sverige agerade med att delta i den FN etablerade polisstyrkan UNEF, som upprättas för att hålla fred i det krisdrabbade området. Sverige gav även sitt stöd i FN och då i reaktionen mot den sovjetiska inblandningen och krossandet av den ungerska frihetsrörelsen under Ungernkrisen 1956.¹⁴⁵

Opionstrycket i Sverige var oerhört starkt på grund av händelserna i Ungern. Den svenska regeringen tordes inte inta en försiktig attityd utan visade inte någon större återhållsamhet, vare sig inom eller utom FN när de fördömde Sovjetunionens inblandning. Opionstrycket ute i

---

¹⁴³ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel Alliansfrihet i fred – neutralitet i krig, s 85-120, Norstedts Juridik AB.

¹⁴⁴ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, 1990, Kapitel Sverige och den kollektiva säkerheten, s 121-139, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

¹⁴⁵ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, 1990, Kapitel Sverige och den kollektiva säkerheten, s 121-139, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

världen mot Sovjetunionens handlande var så starkt att flera länder som skulle ha stått bakom Sovjetunionen kände sig tvungna att lägga ner sina röster i säkerhetsrådet.¹⁴⁶

Sverige kände en djup oro för utvecklingen i Vietnam. Konflikten innebar stora risker för freden i hela Sydostasien och försvårade dessutom den utjämning av motsättningar mellan stormakterna som Sverige hoppats på. I första hand var det svenska intresset för Vietnamkonflikten inte av säkerhetspolitiska skäl utan Sverige började anta rollen som en självdriven aktör med egna idéer för krisens lösning. Engagemanget för Vietnamkriget växte och blev något av en folkrörelse i Sverige. Sverige rekommenderade förhandlingslösningar i Vietnam samtidigt som de utövade kritik av de felbedömningar, som enligt svensk mening påverkade den amerikanska politiken.¹⁴⁷

Det var en hållning av Sveriges regering som låg i linje med utrikespolitiska fredstraditioner. 1968 höll Olof Palme ett uppmärksammat tal med anslaget, ”den svenska neutralitetspolitiken bestämmer vi själva”. Palmes retorik var både utmanande och fångslande och neutralitetspolitiken uppfattades genom Palmes tal som profilmförändrad. Den retoriska aggressiviteten riktades främst mot Förenta staterna på grund av sin Vietnampolitik. Den aggressiva retoriken i jultalet 1972, nådde sin klimax efter de amerikanska bombningarna på Hanoi. Palme betecknade bombningarna som ett brott.¹⁴⁸

”Därav fanns det många i modern historia. De förbinds ofta med namn – Guernica, Oradour, Babij Jar, Katyn, Lidice, Sharpeville, Treblinka. Våldet har triumferat. Men eftervärldens dom har fallit hårt över dem som burit ansvaret. Nu finns ännu ett namn att foga till raden – Hanoi julen 1972.”

---

¹⁴⁶ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, 1990, Kapitel Sverige och den kollektiva säkerheten, s 121-139, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

¹⁴⁷ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel Alliansfrihet i fred – neutralitet i krig, s 85-120, Norstedts Juridik AB.

¹⁴⁸ IBID.

Detta var ett uppseendeväckande uttalande och det placerade definitivt Olof Palme och Sverige på den världspolitiska kartan. Både då och senare har det ifrågasatts om den starkt USA-kritiska officiella inställningen verkligen varit förenad med neutralitetspolitikens grunder. En motsägelse under det här kriget, var att samtidigt med stormen kring den amerikanska Vietnampolitiken förde supermakterna, Sovjetunionen under Bresznev och Gromyko och Förenta staterna under Nixon och Kissinger, en medveten avspänningspolitik.

149

Sverige i början av 1980-talet talades det om en ubåtskris, alltsedan U137 sågs till i Torumskär, den enda ubåtskränkning som Sovjetunionen erkänt. Sedan den stora ubåtsjakten på Hårsfjärden 1982 var man militärt, diplomatiskt och politiskt övertygad om att kränkningen var sovjetisk. På grund av dessa förhållanden har svensk utrikes-, försvars och neutralitetspolitik ställt inför helt nya utmaningar och problem.¹⁵⁰

Det tillsattes efter ubåtskränkningarna 1982, en ubåtskommission. Kommissionen ansåg att de fortsatta och upptrappade ubåtskränkningarna utgjorde ett hot inte bara mot trovärdigheten i Sveriges säkerhets och neutralitetspolitik utan även mot Sveriges ”säkerhet och krigsavhållande förmåga”. Kommissionens åtgärder var att i fortsättningen med egna militära resurser förhindra att kränkningarna fortsatte, eftersom diplomatiska protester och militära försök varit verkningslösa.¹⁵¹

U-båtskommissionen ansåg att kränkningarna mot Sverige under 1980-82 utförts av ubåtar tillhörande Warszawapakten, som var liktydigt med Sovjetunionen och att kränkningarna utgjorde ett allvarligt hot mot folkrättsliga regler. Sovjetunionen avvisade de svenska anklagelserna om kränkningarna och då fanns det därmed inte någon möjlighet att återställa förtroendet i de svensk-sovjetiska relationerna.¹⁵²

Under de närmaste åren framöver präglades den svensk-sovjetiska relationen av påtaglig kyla som markerades genom att besöksutbyte på hög nivå upphörde. De vaga bevisen (förutom kränkning vid Torumskär) har varit en förutsättning för en successiv normalisering av de svensk-sovjetiska relationerna, som betonades av Olof Palmes tillkännagivande i december

---

¹⁴⁹ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel Alliansfrihet i fred – neutralitet i krig, s 85-120, Norstedts Juridik AB.

¹⁵⁰ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, Kapitel Alliansfrihet i fred – Neutralitet i krig, s 63-97, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

¹⁵¹ IBID.

¹⁵² IBID.

1985, då Palme följande vår skulle göra ett officiellt besök i Moskva. Besöket under våren 1986 gjordes istället av dåvarande statsminister Ingvar Carlsson, efter Olof Palmes död i februari 1986.¹⁵³

I Sverige ställde man krav efter andra världskriget att försvaret skulle utrustas med kärnvapen, eftersom kriget avslutades med kärnvapen. I en ÖB-utredning, ÖB-54 ställdes frågan i en försvarsdebatt om Sverige skulle utrustas med kärnvapen och den frågan återkom i utredningen ÖB-57 och där det dessutom förutsattes att Sverige skulle ha egna kärnvapen vid 1960-talets mitt. Regeringen och oppositionen stödde kravet om utvecklingen av kärnvapen, men det rådde en politisk försiktighet inom det socialdemokratiska partiet, där kvinnoförbundet gick hårt mot en kärnvapenutrustning.¹⁵⁴

Det som beslutades av regeringen blev att skyddsforskning tilläts istället för konstruktionsforskning och därmed byggdes en omfattande forskningsanstalt av försvaret (FOA). En politisk följdverkan blev att det kunnande som byggdes upp blev en värdefull tillgång för svenska delegater vid internationella nedrustningshandlingar.¹⁵⁵

De svenska militära kraven på kärnvapen var av olika slag, men det var ingen speciell genomtänkt handling som förutsatte kärnvapen. I allmänhet var motiven samma som gällde för det traditionella försvaret. Sverige skulle vara lika ordentligt rustad som en tänkt angripare, som förutsattes vara rustad med kärnvapen. Båda supermakterna disponerade över kärnvapen sedan i början av 1950-talet. Det låg i det militärtekniska kvalitets- och jämlikskravet även en avskräckningsfilosofi av samma slag som utmärkte den väpnade neutralitetens försvarshandling - med andra ord, att vara så stark att man blev lämnad ifred.¹⁵⁶

I andra avseenden påverkade kärnvapnen i hög grad det svenska totalförsvarets utformning, både i dess militära och i dess civila delar. Bevarandet av ett mycket starkt jaktflyg ansågs som viktigt efter det första världskriget och skulle kunna avskräcka och bekämpa kärnvapenbärare d v s bombflygplanen. Militära anläggningar upprättades för att de skulle

---

¹⁵³ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, Kapitel Alliansfrihet i fred – Neutralitet i krig, s 63-97, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

¹⁵⁴ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Olof Palme, 1990 Kapitel Utrikespolitik och försvar, s 98-109, Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

¹⁵⁵ IBID.

¹⁵⁶ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel, Försvar och utrikespolitik, s 178-193, Norstedts Juridik AB.

skydda mot kärnvapenangrepp. Civilförsvaret byggde stora skyddsrum och utformade program för att kunna låta civilbefolkningen utrymma de stora städerna. För rikets högsta ledning ordnades väl skyddade uppehållsplatser.¹⁵⁷

Sverige utvecklade dock inte egna kärnvapen och det i en värld där motståndarna kunde vara en kärnvapenrustad supermakt. Samtidigt med att supermakternas kärnvapen ökade i antal och sprängkraft, i räckvidd och precision ökade också medvetenheten om att kärnvapen var mer politiska vapen än militäriska vapen. Både öst och väst hade restriktioner om användandet av kärnvapen, endast i yttersta grad skulle de tillgripas. Under dessa omständigheter var det osannolikt att Sverige skulle utsättas för ett isolerat kärnvapenhot.¹⁵⁸

Vid användandet av kärnvapen skulle Sverige däremot ställas inför allvarliga risker för radioaktivt nedfall (Tjernobylikrisen 1986). Det viktigaste militära medlet i Sverige för att undgå kärnvapen är att ha ett konventionellt/traditionellt försvar, som verkar avhållande inför ett konventionellt angreppshot. På så sätt skulle Sverige undgå att dras in i krig, då det trappas upp till ett kärnvapenkrig.¹⁵⁹

2.5 Hotet mot Norrbotten

Sveriges försvar var starkt efter andra världskriget eftersom att Sverige hade kunnat rusta upp sitt försvar kraftigt under 1940-1945. Men Sverige kände trycket österifrån på grund av att sovjet kände agg inför Sveriges eftergiftspolitik som hade gett Tyskland möjligheten att under andra världskriget passera igenom Sverige, vilket naturligtvis hade varit till nackdel för Sovjetunionen. Och dels för att Sverige var rädda att hamna under ockupation i så fall att ett kärnvapenkrig skulle utlösas mellan de båda stormakterna USA och Sovjetunionen, Sverige var ju som tidigare nämnt en strategisk punkt i så fall ett sådant krig skulle bli aktuellt.¹⁶⁰

Det norrbottniska försvaret hade tidigare under tiden innan och under första världskriget byggts ut för att hålla emot trupper, men efter att stormakterna börjat visa up sina muskler i

---

¹⁵⁷ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel, Försvar och utrikespolitik, s 178-193, Norstedts Juridik AB.

¹⁵⁸ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet, 1996, Kapitel, Försvar och utrikespolitik, s 178-193, Norstedts Juridik AB.

¹⁵⁹ IBID.

¹⁶⁰ Bengt Gustavsson, Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, kapitel Inringningen

och med kärnvapentillverkningen och atombombssprängningarna ibland annat Hiroshima och Nagasaki insåg man att man behövde säkrare och bättre anpassade fort till denna nya epok vad gällde stridsföring. I och med att Sverige kände trycket inför sovjet började man planera inför att förstärka det norrbottniska försvaret med ett antal försvarslinjer och försvarsbatterier.¹⁶¹

2.5.1 Upprättandet av försvarslinjerna och fortet

I och med att man beslutat att uppföra nya försvarsfästningar runt om i norrbotten var man i behov av stora och kraftfulla vapen.

Och efter ett försvarsbeslut 1958 beslutar armén att göra en storsatsning i flygvapnet, detta på bekostnad av flottan. Medan man satsade resurser i flygvapnet påbörjade man en nedrustning av flottan vilket innebar att man nu hade flera skepp att ta hand om, dessa skepp var utrustade med flera stora kanoner och då man inte hade någonstans att göra av dem gav man dem till armén som hade behov av kanoner till fortet.

Även kustartilleriet tog hand om några av kanonerna och gjorde kustbatterier av dem bland annat ett i Luleå. Huvuddelen av resterande som armén tagit emot hamnade i de fort man höll på att uppföra i norrbotten.¹⁶²

Efterkrigstiden förde med sig en stor arbetslöshet i norrbotten, detta gjorde att arbetsmarknadsmyndigheterna var beredda att finansiera gratis arbetskraft till praktiskt taget vilket projekt som helst. Projekten skulle drivas under en begränsad tid med arbetskraft från trakten, och dessutom kunna avslutas med kort varsel. Armén såg detta som ett lysande tillfälle och tog tacksamt emot arbetsmarknadsmyndigheternas erbjudande. Nu hade armén gratis arbetskraft, skeppskanoner och utmärkta punkter för att installera försvarsbatterierna.¹⁶³

Nu påbörjade man upprättanden försvarslinjer runt om i norrbotten dessa var:

Haparandalinjen, Kalixlinjen och Luleälvdalslinjen. Bodensförsvar hade byggts redan på 1900-talets början.

Funktionerna av linjerna var att Haparandalinjen, den såkallade Gränslinjen skulle ta det första anfallet från Ryssland, troligtvis skulle den falla relativt snabbt då terrängen var öppen

---

¹⁶¹ Kurt Johansson, Uppsats: Skeppskanoner till skogs, s 2.

¹⁶² IBID

¹⁶³ Kurt Johansson, Uppsats: Skeppskanoner till skogs, s 3.

och väldigt olämplig för ett sådant försvar, tanken var att linjen skulle lyckas fördröja angriparnas aktion och på så sätt ge de svenska trupperna tid att inta sina positioner.¹⁶⁴

Nästa linje, Kalixlinjen skulle också fungera som en fördröjningszon. Kalixlinjen ligger placerad mellan Kalix- och Sangis älvar och inte vid Kalixälvens västrastrand som man kan tro. Kalixlinjen är en stor försvarslinje som omfattar en rad batterier. Förhoppningsvis skulle Kalixlinjen vid ett anfall klara av att stoppa fienden men om detta inte skulle lyckas så skulle Luleälvdalslinjen finnas som en säkerhetszon, och där skulle anfallet stoppas.¹⁶⁵

Luleälvdalslinjen är en kedja av anläggningar utplacerad efter stora Luleälven. Linjens centralpunkt var Rödbergsfortet i Boden, vilket var utrustat med ett antal 12cm skeppskanoner. Även Hertsöbergets kustartilleri beläget i Luleå ingick i detta batteri där tre 15,2 cm kanoner tjänstgjorde. I Luleå fanns även Mjölkuddsberget där det stod fyra ”vanliga” kanoner i värn. I slutet av 1960-talet anlades anläggningen Duggraberget mitt mellan Luleå och Boden. Under 1960-talet byggdes även anläggningar i Edefors och Vuollerim, ett av dessa fort har kommit att bli känt som Victoriafortet.¹⁶⁶

Forten var utrustade med artilleri i form av antingen 15,2 cm från pansarskepp eller 12 cm från jagare. Kanonerna stod i sin tur ovanpå en nedgrävd eller sprängd bunker med ammunitionsdurk samt skyddsrum för personal.

15,2 cm kanonerna blev väl skyddade endast eldrören stack ut ur pansarhuvudet och den nödvändig personal för att sköta kanonen fick plats och skydd där inne.

12 cm kanonerna ställdes däremot i öppna betongvärn då de var skyddade med stålsköldar framåt och på sidorna, detta innebar att pjäskötarna hade ett visst skydd men långt ifrån fullgott. Kanonerna kamouflerades väl med både omgivande element och målades vilket gjorde dem svårupptäckta från luften.¹⁶⁷

Ytterligare placerades det ut skeppskanoner i Pajala, Kiruna, Junosuando, Tärendö, Vittangi, Gällivare/ Malmberget.

---

¹⁶⁴ Kurt Johansson, Uppsats: Skeppskanoner till skogs, s13.

¹⁶⁵ IBID

¹⁶⁶ Kurt Johansson, Uppsats: Skeppskanoner till skogs, s 14.

¹⁶⁷ Kurt Johansson, Uppsats: Skeppskanoner till skogs, s 15-20.

Så sent som 1987 monterade man upp skeppskanoner i Gällivare. I efterhand kan detta verka meningslöst men vem hade kunnat ana att Sovjetunionen fyra år senare skulle upplösas.¹⁶⁸

2.5.2 Victoria fortet

Fortet upprättades på 1963 efter att man börjat känna ett ökat tryck från Sovjetunionen. Fästningen placerades på Bomyrberget i byn Vuollerim och är en del av Luleälvdalslinjen. Fortet har fått sitt namn av den dubbelpipiga 15,2 cm kanon som är placerad på fästningen. Kanonen kommer ursprungligen från slagskeppet Drottning Victoria som tjänstgjorde i svenska vatten åren 1917 till 1921 och var ett av de största pansarskeppen i Sveriges historia. Vidare är fortet skyddat mot atombombsanfall, gasanfall och mobiltelefoni vilket är ett ovanligt starkt skydd för att vara ett fort placerat i den här delen av Sverige.¹⁶⁹

Fortet var ett utav de fort som man ansåg var viktigast att hålla hemligt, då det geografiskt låg i ett ur försvarssynpunkt centralläge. Man trodde nämligen att ryssen skulle, vid ett eventuellt anfall inta riket via Haparanda, där gränslinjen skulle ta emot första smällen. Sedan räknade man med att Kalixlinjen skulle ta den andra smällen, lyckades man inte stoppa anfallet där så skulle Luleälvdalslinjen och då framför allt Vuollerim området vara nästa punkt. Detta då terrängen från Haparanda fram till Luleälven i Vuollerim var relativt lättillgänglig i jämförelse med längre norrut då vattendragen blev allt tätare och bergen stod allt närmare eller längre söderut där strömmarna var starkare och älvarna var bredare. Vuollerim området eller rättare sagt Porsi området där älven passerar hade även två broar som man skulle kunna använda sig av. Med en räckvidd på tjugo kilometer var den dubbelpipiga skeppskanonens placering självklar, den skulle placeras på Bomyrberget som hade det perfekta geografiska läget.¹⁷⁰

Runt omkring älven låg ytterligare några batterier och värn utplacerade, två av dessa anläggningar är fortet i Staraberget och radiostationen i Murjek. Däremot har några av forten än så länge inte blivit offentliggjorda. Men alla fort var upprättade för att hindra en angripares övergång av Luleälven.¹⁷¹

---

¹⁶⁸Kurt Johansson, Uppsats: Skeppskanoner till skogs, s 15-20.

¹⁶⁹Kurt Johansson, Uppsats: Skeppskanoner till skogs, s 14. Samt information samlad vid studiebesök i fortet.

¹⁷⁰ IBID

¹⁷¹ IBID

Få av de som bodde i samhället under den här tiden kände till fortets existens. Eftersom att vattenfall höll på att bygga ut sina anläggningar efter älven under tiden man upprättade fortet, trodde invånarna i bygden att de sprängningar som hördes från fortbygget var ekon av de enorma sprängningar Vattenfall utförde i sina kanaler. Transporterna av material till bygget skedde antingen nattetid eller kamouflerade för att ge intrycket av övnings karavaner.¹⁷²

Som nämnt tidigare ansågs fortet på Bomyrberget vara ytterst viktigt att hemlighålla, det var endast några få inom militären som kände till dess existens, endast de högst uppsatta och handplockad personal. Man behövde särskild behörighet för att komma in i anläggningen om man alls kände till den. Den kunde rymma upp till 80 personer och hade ett speciellt luftreningssystem som gjorde det möjligt att överleva inuti fortet i över en månads tid vid ett atom- eller gasbombsanfall. Fortet hade flera rum fyllda med vapen samt ammunition och stora tankar fyllda med diesel för att kunna hålla värmen och en radar- samt radiostation. Man hade också kökspersonal och proviant för överlevnad i över en månadstid.

I kanonbunkern fanns plats för två styrmän samt övrig personal, kanonen var dold under vad som ut att vara en vedtrave. Från ovansidan var det enda man kunde se en väl dold väg som ledde till några antenner, en vedtrave och ett stängsel, några meter därifrån låg en slalombacke med skidliftar. Trots detta kände få till dess existens.¹⁷³

Vi har vid vårt studiebesök i fortet träffat en guide som i sin tur fått reda på av en person att fortet var sålt till sovjetunionen av spionen Wennerström redan innan det var färdigställt.¹⁷⁴

Fortet offentliggjordes år 1998 efter att man beslutat sig för att fortet var en onödig resurs. Fästningen fungerar idag som ett vandrarhem med café och konferensmöjligheter.¹⁷⁵

---

¹⁷² Kurt Johansson, Uppsats: Skeppskanoner till skogs, s 14. Samt information samlad vid studiebesök i fortet.

¹⁷³ IBID

¹⁷⁴ IBID

¹⁷⁵ IBID

Foto av ammunition av kanonen. Bild tagen av Anneli Danielsson den 14 november 2008 Vuollerim

Foto av Kanonens räckvidd i kontrollrummet i Victoriafortet. Bild tagen av Anneli Danielsson den 14 november 2008 Vuollerim.

2.6 Intervjuer

2.6.1 Intervju med Överste Kurt Johansson den 8 december 2008.

Överste Kurt Johansson född 1920-

Han har ägnat stora delar av sitt liv åt flyg- och försvarshistoria samt varit före detta chef för LV7 i Luleå.

1. FN bildades 1945 och Sverige blev medlem i FN 1946. Hade Sverige möjlighet att hålla sig utanför de stormaktsblock och stormaktsallianser som bildades?

”Det var två block... de röda och de blå, NATO- Ryssland. Vi kunde och vi ville hålla oss utanför däremot lutade vi mot väst, mot NATO. Detta var något man inte talade om som politiker eftersom att neutraliteten var så pass ingrodd i det svenska samhället. Det fanns till exempel en politiker som kallades ”Stenkyrka” som talade ut om Sveriges lutning mot väst och i och med detta var hans politiska bana så gott som över!

Vi hade många kontakter med NATO ”undertäcket” det vill säga kontakter som mörklades medan vi utåt sett var ”neutrala”. Medan våra politiker drev Sverige i famnen på NATO.

Vi har i grunden ändrat det svenska försvaret, vi har inte längre för avsikt att försvara fosterlandet det finns till exempel finns inget hemvärn kvar. Nu mer ska vi trygga vårt land och vår säkerhet genom deltagande i projekt som till exempel Kongo, det vill säga utlandsaktioner.

Vi har ingen egen svensk vapenindustri... det anses fult. Vi ska köpa vapen till de samordnade organisationerna inte ”köpa dumt”. Alla ska ha samma standard, tala det militära språket (engelska), och uttrycka sig med samma ord, samma termer. Nu handlar det inte om Sveriges säkerhet utan allas, -neutralitet och samarbete. Inget specifikt svenskt inom krigsföring eller försvar utan vi skall följa NATO-standarden. Detta syns till exempel i de nya annorlunda gradbeteckningarna vilket är ett resultat av NATO anpassningen. Jag var tidigare betecknad Överste av första graden numer skulle jag ha kallats Brigadgeneral.”

2. Vilken roll hade Sverige i världspolitiken under kalla krigets tid?

”En enormt stor roll! – i och med att vi hade Dag Hammarsköld, han var otroligt duktig, tyvärr omkom han i en flygolycka, troligtvis sköts de väl ner av en gerillagrupp. Sverige har politiskt försökt ställa upp som värdnation i vissa sammanhang samt försökt öka sitt politiska umgänge för att knyta kontakter.”

3. Svenska försvarets uppgifter omprioriterades efter andra världskriget, för att kunna användas i fredsbevarande insatser på alla kontinenter. Hur påverkar omprioriteringen den svenska försvarspolitik?

”Vi såg till att inte ha Bofors, Saab och vapentillverkning i landet. Vi försökte bli mer Skandinavien vänliga speciellt emot Finland.

Jag har en teori: Att länder som förlorat i krig så småningom kommer att bli ledande nationer, växa stora med tiden. Se bara på Japan efter andra världskriget...”

4. När kapprustningen pågår som intensivast under 1950-talet mellan öst och väst bedrevs en aktiv försvarspolitik i Sverige. Hur visade det sig nationellt och regionalt?

”Norrbotten blir intressant då arbetslösheten var hög i den här delen av landet, i och med detta ville arbetsmarknaden ha nya projekt till länet för att kunna bibehålla befolkningen ”kosta vad det kosta ville” och projektets innehåll spelade mindre roll.

Under denna tid höll man även på att nedrusta den svenska flottan och norrbotten fick tag i skeppskanoner som flottan villigt gav bort. I och med arbetsmarknadens nya inställning såg militären möjligheten till gratis arbetskraft till byggen av sina anläggningar, därmed minskade arbetslösheten i länet och det norrbottniska förvaret stärktes.

Man ökade även beredskapsplaneringen.”

5. Hur kunde Sverige hålla fast vid neutralitetspolitiken trots skiftande regeringar och utrikesministrar?

”Man lyckades hålla kvar i neutralitetspolitiken eftersom att ”neutralitets-tänket” var så pass ingrott i det svenska folket och samhället.

Däremot förekom som tidigare nämnt en del ”fiffel” bakom kulisserna.

Politikerna drev oss i händerna på NATO oavsett de vet det själv eller inte...”

6. Norrbotten hade ett starkt försvar genom upprättande av Bodens fästning och Victoriafortet. Vilken säkerhetspolitisk betydelse hade försvarsanläggningarna i ett nationellt sammanhang?

”Under andra världskriget fruktade man att antingen Hitler eller Ryssland skulle invadera riket och därför upprättades ett starkt försvar i södra Sverige då man ansåg att en invasion av Hitler och tyskland skulle gå den vägen. Efter detta rustade man ett försvar i norrbotten som om nödvändigt skulle kunna klara en attack av Ryssland. Rustningen av norrbotten var bra för riket och det svenska folket då det gav på sätt och vis gav Sverige chansen att lära känna sig självt genom att man började knyta kontakter.”

7. Vad betydde Victoriafortet i Vuollerim för Norrbotten- och Sveriges försvar? Och varför byggdes fortet under 1950-talets början?

”I och med att man höll på att nedrusta flottan och många fartyg skulle skrotas fick norrbotten tag i skeppskanoner vilket ledde till en upprustning av det norrbottniska försvaret och Luleälvdalslinjen. Även Victoriafortet fick en av dessa skeppskanoner. Det pågick ett ”fult spel” inom försvarsmakten då armén och flygvapnet ville avveckla flottan för att i sin tur få de pengar flottan hade. Allt eftersom man skrotade fartygen väcktes frågan om kanonerna till liv, detta var relativt moderna vapen, så varför skulle dessa skrotas? Norrbotten och det norrbottniska försvaret visade då sitt intresse och fick kanonerna helt gratis av flottan och man började bygga bunkrar och fort.”

8. Victoriafortets placering är i Vuollerim, där lilla och stora Luleälv möts. Varför ansågs den platsen som ett hot under kalla kriget? Och hur lyckades Victoriafortet bevaras hemligt under denna period?

”Jag kommer själv ihåg att jag var i Vuollerim och åkte skidor på Bomyrbergets skidanläggning (under vilket fortet är gömt) under slutet av 60-talet. På toppen av berget såg jag en stor vedtrave och jag visste direkt att det var en skeppskanon dolt under den. Även om jag jobbade inom försvaret kände jag inte till detta fort. Sekretessen var väldigt hög. Som civilist skulle man inte kunnat veta att det låg ett fort dolt under vedtraven eller

inuti berget, men eftersom jag besökt andra fort och sett andra skeppskanoner visste jag direkt att något låg gömt där.

Det var bara några få insatta som kände till dessa fort, och inom försvaret är det som regel att vi inte snokar i det som inte anses angå oss.

Luleälvdals-linjen byggdes som ett skydd mot ryssen.”

Sammanfattning av intervju med Överste Kurt Johansson

Kurt ansåg att Sverige under Kalla krigets tid lutade sig politiskt mot väst det vill säga NATO, däremot var detta inget man pratade öppet om på grund av den ingrodda neutraliteten. Han menade att Sverige hade en övervägande roll gällande världspolitiken under denna tid därför att Dag Hammarsköld satt som ordförande i de Förenta Nationerna.

Kurt ansåg även att den svenska vapen industrin skulle bli mer Skandinavien vänlig och då speciellt mot Finland.

Man satsade kraftigt på en upprustning av det svenska försvaret först i de södra delarna av landet och efter detta i de norra delarna. Han hävdar vidare att Victoriafortets innehade en liten roll i det svenska försvarets uppbyggnad, men att sekretessen krig anläggningen var väldigt hög eftersom att det byggdes som ett skydd mot Östblocket.

2.6.2 Intervjuer med Vuollerimbor

Intervjuade:

Bo-Sören Wallström, född 1941 i Jokkmokks kommun har arbetat inom Vattenfall och har på så sätt observerat den militära aktiviteten runt om kring Vuollerim. Intervjuad den 8 januari 2009.

Per Danielsson, född 1966 i Vuollerim. Personen valdes på grund av att han är Vuollerimbo och har dessutom växt upp i byn. Intervjuades den 8 januari 2009.

Hans-Åke Sundqvist, född 1933. Personen valdes till intervju på grund av dennes arbete inom Fort och fiktionsverket, inom Vattenfall samt Jokkmokks kommun. Dessutom har han bott i

Vuollerim sedan 1950-talet och på så sätt observerat tiden runt fortets uppbyggnad. Han intervjuades den 10 januari 2009.

1. Hur reagerade man till de ökade satsningarna av försvaret under efterkrigstiden, vilken inställning hade man som civilperson emot detta?

Hans-Åke Sundqvist: Jag och min fru flyttade till Vuollerim 1958 så det är svårt för mig att se hur det var innan dess, Men då vi flyttat hit var Vuollerim bara en liten bondby man arbetade med jord- eller skogsbruk eller med uppbyggnaden av Vattenfall. Det fanns inga kommunister eller liknande vad jag kände till i alla fall.

Bo-Sören Wallström: Det är klart att man funderade, jag låg i det militära 1958 på A8 i Boden. Vi hade övningar och så vidare. Man var ju rädd för ett tredje världskrig och Ryssland, man hade många funderingar.

Per Danielsson: Jag föddes på mitten av 60-talet, alltså märkte jag inte så mycket av de ökade satsningarna, det började snarare klinga av.

2. Kände du som Vuollerimbo till att det upprättades en militär försvarslinje i vilken Victoriafortet var en del i under 1950-talet? Var detta känt bland de boende i Vuollerim?

Hans-Åke Sundqvist: Jag kände till att det hade upprättats militära fort i Vuollerims närområde eftersom att jag var kontrollant åt Fort och fiktions förvaltningen under den här tiden. Samt att jag var med i hemvärnet.

Jag var bland annat kontrollant vid bygget av Starabergs fortet, fortet i Klusån och fortet i krokmyran där jag studerade både byggena av och runt om fortet samt underhållet av närliggande fastigheter och vägar. Bygget av Victoriafortet skedde i det tysta väldigt få kände till det och det var nästintill omöjligt för en bybo att känna till dess existens.

Innan jag anställdes åt fortverket kollade man upp hela min bakgrund, min politiska inställning samt mina relationer och så vidare, men trots detta fick jag ändå inte träda in i Victoriafortet. All personal i både Bomyrbergsfortet (Victoriafortet) och de andra

anläggningarna var handplockade och säkerheten var väldigt hög. Man lade ned åtskilliga miljoner kronor på försvaret runt om Luleälven.

Däremot vet jag i och med min anställning åt fortverket att det fanns militära skyddsvärn och bunkrar där man förvarade bland annat kulprutor och luftvärnskanoner bredvid älven. Jag känner till tre av dessa värn, ett var belagt vid Vuollerims flygfält, ett vid vattenfalls Porsi damm och ett på andra sidan älven, dessa värn upprättades för att man skulle kunna beskydda dammen och bron som ledde över älven vid ett eventuellt angrepp.

Vattenfall kände till dessa värn då det var bestämt att vattenfalls driftvärn skulle belägra dem vid krig tills att militären då LV.7 från Luleå kom upp och ta över (detta skulle ju ta ett tag då de hade över 13 mil att färdas). Driftvärnet bestod av frivilliga anställda hos Vattenfall. Värnen var i drift till för cirka 10-15 år sedan då både driftvärnet och skyddsvärnen lades ned. Värnen revs för bara för något år sedan, det sista år 2008.

Flygfälten hade också kontakt med varandra, detta vet jag från min tid som kontrollant. Kommunen kände till värnen vid dammarna, men det är mycket liten chans att de kände till fortet.

Bo-Sören Wallström: Man visste om det, eller man visste snarare om att det fanns något slags försvar men det var ju som hemligt, det var oroligt få som visste om det knappast många Vuollerimbor. Det var så pass hemligt. Vattenfall höll på med sin kraftverksbyggen samtidigt så man märkte inte av att de sprängde i berget, man antog att det var Vattenfall. Så folk pratade inte om det. Jag kände själv inte till Victoriafortets existens förrän jag var upp till fortet för 2 år sedan.

Per Danielsson: Jag kände till försvarsanläggningarna, inte för att man talade om dem utan för att man såg dem när man var ute i naturen t.ex. för att plocka bär osv.

Det man pratade om var att syftet med fortet på Bomyrberget skulle vara att skjuta bort Porsi bron vid en invasion av Ryssland.

3. Såg du en ökad militär aktivitet i Vuollerimområdet under/efter denna period (1950-1960-talet)?

Hans-Åke Sundqvist: Under sextioalet då jag hade flyttat hit kände jag av en ökad militär aktivitet om man jämför med där jag hade bott tidigare. Efter att jag hade avslutat min anställning hos fortverket och återgått till mitt ordinarie jobb på Vattenfall tog Militären kontakt med Vattenfall för att få köpa en Barack där soldater skulle kunna bo vid övningar. Eftersom att försvaret redan hade en fastighet i storlek av ett mindre hotell så anser jag själv att detta var en ökning. Så nu fanns det två anläggningar för militären i själva samhället. Båda var kända för allmänheten. Baracken revs på 80-talet.

Bo-Sören Wallström: De hade ju sina övningar på fjorton dagar eller liknande men man märkte inte av dem speciellt mycket eftersom att de höll sig i skogslandet. Ett exempel är då de i hemlighet upprättade militärens flygfält i Skällerim. Jag jobbade åt Vattenfall under den här tiden med att köra betonglass. Vi levererade betong till Skällerim men var tvungen att skriva orten Mattisudden som avlastningsort på blanketterna där vi redovisade hur mycket betong som hade lastats.

Per Danielsson: Jag föddes på 60 talet, därför vet jag inte, men den tid jag kommer ihåg från 70 och 80-talet så fanns det ganska mycket aktivitet runt försvars anläggningar runt Vuollerim.

4. Iakttog du eller hörde du talas om att kanonen på Bomyrberget avlossades någon gång?

Hans-Åke Sundqvist: Jag kände till den.

Bo-Sören Wallström: Det small till ibland men man antog att det var vattenfall då deras sprängningar i berget var stora. Jag vet till exempel att när vi byggde ut ett kraftverk och skulle spränga i berget så lossnade grunden på ett hus som låg över åttahundrameter från Vattenfalls bygge, så pass stora laddningar hade Vattenfall. Man

tänkte inte på det just då utan man antog att det var vattenkraftsutbygget som orsakade smällarna.

Per Danielsson: Jag vet att jag var liten och satt och lekte när det small till ordentligt, morsan och grannanten vart stört förbannade, - grannanten över att hennes köksfönster sprack av skakningarna från kanonen, troligtvis var det orsaken till att man inte sköt så mycket med den, det var en rejäl pjäs.

5. Känner/kände du eller vistades du själv i fortet någon gång under perioden innan det offentliggjordes för allmänheten, och vilka iakttagelser gjorde du i så fall?

Hans-Åke Sundqvist: Som tidigare nämnt kände jag till både fortet och kanonen i och med min tidigare anställning hos fort och fiktionsverket. Men jag tilläts inte komma in i anläggningen.

Bo-Sören Wallström: Jag vistades aldrig i fortet och kände inte heller till någon som gjorde det. De dolde anläggningarna så pass bra att det var omöjligt att lägga märke till dem om man inte visste vart man skulle leta. Staketet uppe på Bomyrberget reflekterade man inte heller speciellt mkt över.

Per Danielsson: Jag såg anläggningen utifrån stängslet, då slalom anläggningen I Vuollerim ligger alldeles intill, dessutom såg man militär karavaner på vägen upp till fortet för att öva vid enstaka tillfällen.

Sammanfattning av Intervjuer med Vuollerimbor.

Få Vuollerimbor märkte av den ökade militära aktiviteten under efterkrigstiden, däremot fanns en viss fruktan för att ett tredje världskrig skulle bryta ut. Som Vuollerimbo kände man till att det fanns militära fästningar i närområdet däremot var det få som visste vart dessa låg eller dess funktion. Ytterst få kände till fortets existens, på grund av den höga sekretessen kring anläggningen. Den intervjuade Hans-Åke Sundqvist kände till några av dessa anläggningar, där bland Victoriafortet, däremot visste han inte hur omfattande anläggningen

var. Det har genom intervjuerna framkommit att en del kände till ett avlossande av den dubbelpipiga kanonen, som var placerad på fortet eller vid något tillfälle iakttagit den.

2.7 Resultat av Kalla kriget i Sverige och norrbotten

2.7.1 Resultatet av det utländska hotet mot Sverige och Norrbotten

Sveriges strategi under kalla kriget var att hålla sig utanför stormaktskonflikterna, genom sin beväpnade neutralitetspolitik. Stormakterna ansåg att Skandinavien var en strategisk lämpad landyta, där det kunde utövas flyg- och senare robotangrepp. Bodö i Norge och Boden i Norrbotten var centrala punkter för Sovjetunionen vid ett krig om Nordkalotten, men i första hand skulle de finska städerna Oulu, Petrozavodsk och Vaasa intas. För att nå sitt mål planerade även Sovjetunionen att ta hjälp av de norrbottniska hamnarna och kusten ända ner till Stockholm.¹⁷⁶

Sovjetunionens planerade därefter att angripa Sverige och med eller utan strid förflytta sig till Norge via svensk järnväg. Sverige var enligt Sovjetunionen ett lika viktigt mål som Norge och Finland eftersom man ansåg att Sverige kunde utgöra en möjlig bas för det amerikanska flyget samt flygbasen.¹⁷⁷

Den svensk-ryska relationen var ansträngd under många decennier efter andra världskriget och det berodde på för Sovjetisk del på de eftergifter till Tyskland som Sverige orsakat. För Sveriges del var orsaken till den usla diplomatiska kontakten med Sovjetunionen, det omtalade Raoul Wallenberg-fallet som Sovjetunionen vägrat kommentera. Relationen förbättrades definitivt inte av Sovjetisk ubåtskränkning i Sverige i början på 1980-talet. Man kan med andra ord säga att det var inte förrän i mitten av 1980-talet (1986) som en något varmare gemenskap rådde i den Svensk-Ryska relationen, då statsminister Ingvar Carlsson inbjöds till ett statsbesök i Moskva.¹⁷⁸

---

¹⁷⁶ Bengt Gustavsson, Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, 2007, kapitel inringningen.

¹⁷⁷ IBID

¹⁷⁸ IBID

2.7.2 Resultatet av den svenska neutralitetspolitiken.

Neutralitetspolitiken i Sverige har tillämpats på ett varierat sätt under 1800-talet och fram till idag. Sveriges utrikespolitik var under 1800-talet svag och diskret och det rådde inte någon klar neutralitetspolitik. I början på 1900-talet innebar unionsupplösningen med Norge nya förutsättningar för Sveriges utrikespolitik. Det förordades i regeringen om att ingå i olika traktatsystem, där Sverige skulle ingå i olika allianser med olika länder t ex i Östersjötraktatet samt i Nordsjötraktatet. Traktaten innebar för Sverige inga kränkningar på den utrikespolitiska handlingsfriheten och Sverige fullföljde därmed sin framväxande neutralitetspolitik.¹⁷⁹

Under första världskriget belastades den svenska neutralitetspolitiken genom att utrikeshandeln och sjöfart reglerades och försvarades genom förhandlingar med tyskar och briter. Det ledde till att handelspolitiska motsättningar uppstod i Sveriges förhållande till Storbritannien. Sverige som vid första världskriget var ett neutralt land kunde fritt importera varor och även återexportera dem till krigförande länder. En sådan Svensk politik kom att gynna Tyskland och det uppskattades inte av Västmakterna, som ansåg att Sverige var en nation som tjänade motståndarnas försörjning.¹⁸⁰

Motsättningarna mellan Sverige och Storbritannien under första världskriget ledde till en svår försörjningskris för Sverige. Försörjningskrisen bidrog till en inrikespolitisk svår tid med regeringsskifte som följd. Under mellankrigstiden förändrades maktbalansen vid Östersjön och småstaterna gynnades på grund av att Östersjöområdet var ett stormaktpolitiskt vakuum. Sverige var under den här tiden en stark stat men utnyttjade inte sin maktpolitiska situation. Medlemskapet i Nationernas förbund innebar ett avsteg från en medveten neutralitetspolitik och i regeringen var åsikten om inträdet i förbundet en omtvistad debatt.¹⁸¹

Vid andra världskrigets utbrott hade Sverige tillkännagivit till de europeiska västmakterna och Tyskland att de skulle förbli neutrala. Sverige hade vid denna tidpunkt ett starkt försvar och en god beredskap enligt statsminister Per-Albin Hansson. Sveriges utrikespolitik gick delvis ut på att hjälpa vår östliga granne Finland efter Rysslands angrepp 1939. ”Finland sak är vår”

---

¹⁷⁹ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, Svensk utrikespolitik efter andra världskriget s 22-35.

¹⁸⁰ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, Svensk utrikespolitik efter andra världskriget s 22-35.

¹⁸¹ IBID

var den allmänna ståndpunkten i Sverige och Sveriges bistånd till Finland var den mest omfattande i svensk historiskt sammanhang.¹⁸²

Strax efter Finska vinterkriget slut under våren 1940 ställdes Sverige inför svåra utrikespolitiska problem när Tyskland angrep Norge och Danmark. Sverige vill inte rätta sig efter norska önskemål om tillflykt till svenskt territorium eller tillgodose tyskarnas begär om järnvägstransporter genom Sverige. Sveriges strikta neutralitet visade sig vara svår att upprätthålla till Tyskland, när både Norge och Frankrike erövrats av Hitlertyskland. Sverige bedrev under andra världskriget en eftergiftspolitik till Tyskland, som ansågs av många som politiskt nödvändig eftersom Sverige var omringat av Tyskland.¹⁸³

Under andra världskriget kännetecknades Sveriges utrikespolitik främst av den humanitära hjälpen till de nordiska länderna. En hjälpverksamhet som senare var en grund för att fortsätta ett nordiskt samarbete efter andra världskriget. Att Sverige trots internationella påtryckningar höll sig utanför andra världskriget berodde på en fast och konsekvent neutralitetspolitik, som varit kärnan i svensk utrikespolitik. Visserligen var neutralitetspolitiken inte fläckfri utan det hade uppstått del obehag och förödmjukelser under andra världskriget, men trots allt hade den viktiga freden och säkerheten i landet bevarats.¹⁸⁴

Sverige förändrade sitt strategiska läge när andra världskriget upphörde och det kalla kriget inleddes, det berodde på att trycket mot rikets gränser lättade. Svensk utrikespolitik präglades under den här perioden av flera osäkra faktorer; den tidigare maktbalansens upplösning mellan stormakterna, Sovjetunionen som den enda stormakten på hela den europeiska kontinenten, samt att svensk utrikespolitik var instabil på grund av de växande spänningarna mellan segermakterna. Efter andra världskriget rådde stor misstänksamhet mellan stormakterna och det upprättades en global fredsorganisation FN, som blev efterträdaren till NF.¹⁸⁵

Östen Undén Sveriges dåvarande utrikesminister och Per-Albin Hansson Sveriges dåtida statsminister var eniga om svenskt inträde i FN, ett medlemskap som skulle bli ett avsteg ifrån

---

¹⁸² Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, Svensk utrikespolitik efter andra världskriget s 22-35.

¹⁸³ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, Svensk utrikespolitik efter andra världskriget s 33-42

¹⁸⁴ IBID

¹⁸⁵ IBID

neutraliteten och därför tydligt motiveras av regeringen. Bedömningen av regeringen var att ett inträde i FN inte skulle medföra några allvarliga risker och vid krigsfall skulle inträffa kunde FN endast fungera om varje permanent rådsmedlemmar samarbetade. Sverige tillträdde som medlem i Förenta nationerna år 1946.¹⁸⁶

Under kalla krigets början kände Sverige kände trycket från öster, på grund av eftergifter till Tyskland under andra världskriget. Påtryckningar från Sovjetunionen bidrog till kompensationer av Sverige på olika sätt; en miljardkredit till Sovjetunionen genom handels- och kreditavtalet 1946, utlämnandet av baltiska flyktingar. Svensk regerings handlande uppfattades av många som förnedrande och bidrog till en börda i svensk-baltiska relationerna. Fallet Raoul Wallenberg belastade dessutom Svensk-Sovjetiska relationerna i flera decennier och inte förrän 1989 upptogs en dialog och insyn i frågan.¹⁸⁷

Efterkrigstiden har dominerats av två stormaktsblock, där ena sidan har bestått av demokratierna kring Atlanten där Förenta Staterna varit huvudpart samt den andra sidan med Sovjetunionen som oslagen ledare för många kommunistiska stater. I och med motsättningarna mellan stormaktsblocken bildades försvarsorganisationerna Nato 1949 och Warszawapakten 1955. Sedan stormakten Sovjetunionen befäst sina positioner i Östeuropa både innan och efter andra världskriget utvecklades Marshallplanen.¹⁸⁸

Marshallplanen var ett ekonomiskt återuppbyggnadsprogram, där Amerika gav europeiska länder ekonomisk hjälp efter kriget, men samtidigt hade planen sitt blockpolitiska syfte för att stoppa kommunismens framfart. 1947-48 blev det uppenbart att en blockbildning mellan stormakterna skulle ske och Sverige formulerade därefter en princip om fredlig samexistens, före den proklamerats av någon stormakt. Huvudprinciperna för svensk neutralitetspolitik nedtecknades i en regeringsdeklaration: Lojalitet mot FN när den var funktionsduglig, rätten att välja neutralitet om FN:s säkerhetsorganisation skadades på grund av politisk blockbildning eller blev handlingsförlamad, avståndstagande från diktaturer och totalitära åskådningar men fick inte utesluta fredliga relationer till stater med sådana åskådningar.¹⁸⁹

---

¹⁸⁶ Nils Andrén och Yngve Möller, Från Undén till Palme, Svensk utrikespolitik efter andra världskriget s 33-42

¹⁸⁷ Nils Andrén och Åke Landqvist, Svensk utrikespolitik efter 1945 s 38-41

¹⁸⁸ IBID

¹⁸⁹ IBID

Brysselpakten bildades 1948 på initiativ av britterna efter en statskupp i Prag, då Tjeckoslovakiens demokratiska regering störtades. Brysselpakten fick sitt stöd av Förenta staterna och förberedelser gjordes för att utöka samarbetet till en nordisk försvarsgemenskap. Norden berördes givetvis av de internationella spänningarna och tvingades ta ställning vid den öppna blockbildningen i Europa.¹⁹⁰

Finland undertecknade 1948 ett VSB-avtal med Sovjetunionen, för att de så småningom ska grunda en mer självständig politik. Sveriges regeringsförklaring 1949 beskrev en Svensk plan för ett alliansfritt Skandinaviskt försvarsförbund, utan alliansförbindelser med någon utomstående makt. Danskarna var av samma åsikt som Sverige om ett skandinaviskt försvarsförbund men norrmännen tyckte att det var en för stor risk med ett alliansfritt försvarsförbund och vill däremot ha en dörr mot västdemokratierna.¹⁹¹

Danskarna ville dock ändå ha ett begränsat Svenskt-Danskt försvarsförbund, men Sverige tyckte att det var en strategiskt oförsvarligt tanke. Danskarna agerade då precis som norrmännen och blev medlem i NATO. Målet och tanken med det gemensamma Skandinaviska försvarsförbundet var att stärka neutralitetspolitiken genom att utvidga den till en broderlig förpliktelse mellan Sverige, Norge och Danmark. 1950 ägde Koreakriget rum, där Nordkorea angrep Sydkorea för en kommunistisk återförening av landet. Förenta Staterna gav sitt stöd åt Sydkorea och Nordkorea fick uppbackning av Kina.¹⁹²

Sveriges regering uppfattade Koreakriget som en kränkning samt en överträdelse av FN:s stadgar och principer samt delade FN:s säkerhetsråd uttalande om att angreppet på Nordkorea var ett omänskligt övergrepp. FN frågade vilken sorts hjälp Sverige kunde erbjuda och den svenska regeringen gav till Sydkorea ett bistånd av humanitär insats nämligen ett fältlasarett. Utrikesminister Östen Undén deklarerade att om Koreakriget övergick till ett krig mellan stormakterna kommer Sverige att hålla sig utanför kriget och till sin väpnade neutralitetspolitik.¹⁹³

Suezkrisen och Ungernkrisen inträffade båda 1956. Sverige visade under Suezkrisen sitt misstycke och agerade med att delta i den FN etablerade polisstyrkan UNEF i det

---

¹⁹⁰ Nils Andrén och Åke Landqvist, Svensk utrikespolitik efter 1945 s 38-41

¹⁹¹ Nils Andrén och Åke Landqvist, Svensk utrikespolitik efter 1945 s 50-60

¹⁹² IBID

¹⁹³ IBID

krisdrabbade området. FN hade dessutom stöd av stormakterna USA och Sovjetunionen som gav sitt stöd åt det drabbade Egypten under Suezkrisen. När Sovjetunionen krossade den ungerska frihetsrörelsen gav Sverige även denna gång sitt stöd i FN. Opinionstrycket i vårt avlånga land var starkt och regeringen tordes inte visa en lam attityd utan fördömde öppet Sovjetunionens inblandning.¹⁹⁴

Vietnamkriget inträffade mellan 1959-75 och de kalla vindarna fortsatte att blåsa mellan öst och väst. I Vietnamkriget fick Nordvietnam stöd från Kina och Sovjetunionen medan Sydvietnam erhöll hjälp från USA. I kriget drabbade stormakterna samman med andra stater som mellanled. Det svenska intresset för kriget var inte i första hand av säkerhetspolitiska skäl utan Sverige ville agera egen aktör med egna idéer och lösningar på kriget. Engagemanget för Vietnamkriget växte i Sverige och blev något av en folkrörelse.¹⁹⁵

Neutralitetspolitiken uppfattades under slutet av 1960-talet som profilmförändrad och detta på grund av Olof Palmes retoriska, aggressiva, utmanande samt fängslande tal. Den aggressiva retoriken i Palmes Jultal 1972, (efter de amerikanska bombningarna på Hanoi) placerade definitivt Olof Palme och Sverige på den världspolitiska kartan. Senare ifrågasattes det om den USA-kritiska officiella inställningen som uttalats verkligen var förenad med neutralitetspolitikens grunder. En paradox under Vietnamkriget var att Sovjetunionen under Bresznev och Gromyko och Förenta staterna under Nixon och Kissinger förde en medveten avspännings politik.¹⁹⁶

Under 1980-talet talade man om ubåtskriser, sedan U137 en Sovjetisk ubåt sågs till i Torumskär. I och med detta ställdes Svensk-, försvars- och neutralitetspolitik inför nya utmaningar och problem. 1982 tillsattes en ubåtskommission, som ansåg att kränkningarna mot Sverige hade utförts av Warszawapakten och att överträdelserna utgjorde ett allvarligt hot mot folkrättsliga regler. Sverige anklagade Sovjetunionen för överträdelserna vilka avvisades. Vidare fanns det ingen möjlighet att reparera förtroendet i de Svensk-Sovjetiska relationerna under de närmaste åren framöver. Det blev så småningom en successiv normalisering i de Svensk-Sovjetiska relationerna på grund av de svaga bevisen och detta betonades av Olof Palme i

---

¹⁹⁴ Nils Andrén och Åke Landqvist, Svensk utrikespolitik efter 1945 s 50-

¹⁹⁵ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet s 104-120

¹⁹⁶ IBID

december 1985. Under våren 1986 besökte den socialdemokratiske statsministern Ingvar Carlsson Moskva efter Olof Palmes bortgång.¹⁹⁷

I efterkrigstidens nya villkor och i kalla krigets början disponerade båda USA och Sovjetunionen över kärnvapen. Supermakterna hade militärtekniska kvalitets- och jämlikhetskrav och även en avskräckningsfilosofi vad gällde kärnvapen samt att de gällde att vara så stark och stor så man blev lämnad ifred. Svenska regeringen och oppositionen ville vid 1960-talets mitt utveckla kärnvapen men kvinnoförbundet var definitivt emot en kärnvapenutrusning. Regeringen tillät då istället skyddsforskning istället för konstruktionsforskning och därmed byggdes en omfattande forskningsanstalt av försvaret (FOA).¹⁹⁸

Det svenska totalförsvarets utformning påverkades både i dess civila och militära del, eftersom Sverige skulle vara lika rustad som en tänkt angripare med kärnvapen. Det var viktigt att bevara starka jaktflyg, som kunde avskräcka bombflygplan och att militära anläggningar upprättades som skydd mot kärnvapenangrepp samt att civilförsvaret byggde stora skyddsrum. Det blev aldrig att Sverige utvecklade kärnvapen i en värld där motståndarna kan vara en kärnvapenrustad supermakt. Men samtidigt finns en ökad medvetenhet hos supermakterna att kärnvapen är mer politiska vapen än militära och både öst och väst har restriktioner om användandet av kärnvapen. Under sådana omständigheter är det ytterst osannolikt att Sverige skulle utsättas för ett isolerat kärnvapenhot.¹⁹⁹

Sammanfattningsvis har Sveriges utrikespolitik inbegripit neutralitet under två världskrig och innan dess en 100-årig fred. En neutralitet som i huvudsak handhållits med konsekvens och fasthet. Sveriges neutralitetspolitik har i vissa situationer ifrågasatts om den är eller kan bli ett hinder för att förverkliga andra viktiga nationella mål. Under kalla krigets tid 1945-1991 uppstod internationella spänningar mellan stormakterna och det visade sig att den svenska neutralitetspolitiken i regel inte var en belastning under de globala oroligheterna, utan att den var till nytta och gagn för FN och de krigsdrabbade länderna. Den Svenska neutralitetspolitiken har visat sig handla om en avvägning mellan olika intressen och syften.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Nils Andrén, Maktbalans och alliansfrihet s 104-120

¹⁹⁸ Nils Andrén och Åke Landqvist, Svensk utrikespolitik efter 1945, s 78-88

¹⁹⁹ IBID

²⁰⁰ IBID

3.Käll- och litteraturförteckning

Andrén N, (1996), Maktbalans och allinsfrihet, Svens utrikespolitik under 1900-talet, Nordstedts Juridik AB.

Andrén N, Landqvist Å, (1965) Svensk utrikespolitik efter 1945, Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag AB, Stockholm.

Andrén N, Möller Y, (1990), Från Undén till Palme, Svensk utrikespolitik efter andra världskriget, Nordstedts förlag, Stockholm 1990.

Boden –Fästningen, Garnisonen, Samhället, Kungliga Bodens artilleriregementes Historiekommité.

Ekengren, A (1997), Sverige under Kallakriget 1945-1969: en forskningsöversikt, Göteborg

Gustavsson, B (2007) det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget, försvarshögskolan, Stockholm

Kronvall O, och Petterson M, (2005) svensk säkerhetspolitik i supermakternas skugga 1945-1991. Santerus förlag, Stockholm.

Linder, J (1998) Sverige i skottlinjen: neutralitet med förhinder under kallakriget, Avesta

Lindblom R H, (2008), kalla kriget och sverige, Rolf H Lindholm 2008

Undén Ö, (1963) tankar om utrikespolitik, Raben & Sjögren Stockholm 1963

Kumm B, (2006) Kalla kriget, historiska media 2006

Åselius G, (2007) Kalla kriget, Åselius SNS Förlag

Johansson K, (2006) Skeppskanoner till skogs –Hur flottans nedrustning blev upprustning och arbetstillfällen i norrbotten.

Muntliga källor

Intervjuade:

Överste Kurt Johansson, Luleå, den 8 december 2008.

Bo-Sören Wallström, Vuollerim, den 8 januari 2009.

Per Danielsson, Vuollerim, den 8 januari 2009.

Hans-Åke Sundqvist, den 10 januari 2009.